

Prager Kleinseitner Karmeliterinnen und Altstädter Dominikaner und später für eine Tuchmacher-Manufaktur ist nach dem Verkauf der Herrschaft am 5. 2. 1807 dem Grafen Josef von Unwerth aus dem Gebäude ein Schloß geworden. Eine der größten Herrrichtungen war dann der Durchschlag des Hausflurs durch den südlichen Trakt der Küche, also in der Achse der Ostfassade. Der Hausflur wurde mit einem Stuckportal versehen, dessen statische, schlichte Auffassung mit frühbarocken Fassaden gut harmoniert (Abb. 10). Nach 1822 hat das Schloß mit der Herrschaft sein Verwandte, der Graf Eugen Sylva-Taroucca in Besitz genommen. Der Balkon in der Mitte der südlichen Stirnwand entstand laut der Situation in der Katasterkarte erst nach 1838.

Das Schloß war bis 1945 der Sitz der reduzierten Verwaltung des Großgrundbesitzes, der Zentrale in Polná / Polna unterordnet, und ab und zu diente es zum Aufenthalt der Herrschaften. Der Umbau zur Schule nach 1945 hat den ähnlichen Charakter wie die Herrichtung auf ein Schloß gehabt, einen größeren Beitrag zur Hinausschiebung des sich fortschreitend verschlechternden Zustandes des Objektes hat der vollständige Austausch der Schindeldachdeckung gegen das Eternit und die Renovierung der nördlichen und westlichen Stirnwand der alten Prälatur im Jahre 1977 bedeutet. Die Ausnutzung als ein Schloß und am neuesten als eine Schule hat wohl eine Reihe von lokalen Eingriffen gebracht, zum Glück jedoch ohne wesentliche Schäden an der Substanz des Baus.

Allgemein stellt der Komplex des Klosters in Pohled / Frauenthal gewiß ein Denkmal von überregionaler Bedeutung dar, die einzige Stelle in Böhmen, wo länger als ein halbes Jahrtausend ein Ordenshaus des Frauenzweiges der Zisterzienser tätig war. Neben der gotischen Kirche, der Renaissance-Abtei und dem frühbarocken Konvent ist nötig auch den gesamten, nur minimal beschädigten landschaftlichen und städtebaulichen Rahmen des Baus zu schätzen, der von einem Park, der neuen Probstei, einem Speicher und weiteren Wirtschaftsobjekten umgeben ist, deren ausführlichere Bewertung uns leider bisher entgeht. Das Kloster in Pohled / Frauenthal verdient also sicherlich einen folgerichtigen Denkmalschutz und eine sorgfältige bauliche Rehabilitation.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Pohled / Frauenthal, Ausschnitt aus der Katasterkarte der Gemeinde aus dem Jahr 1838, sog. kaiserlicher Abdruck (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha - Zentralarchiv der Landvermessung und des Katasters Prag).

Abb. 2: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche und alte Prälatur. Anblick von Nordwesten (Foto L. Svoboda, 1997).

Abb. 3: Pohled / Frauenthal, ehemaliges Kloster. Grundriß der Keller (rechts unten das untere Niveau vom südlichen Ende des Ostflügels) mit einer baugeschichtlichen Analyse. Gekörnt gotisches Mauerwerk, kariert Renaissance-mauerwerk, schraffiert barockes Mauerwerk, doppelt schraffiert klassizistisches Mauerwerk und punktiert neuzeitliches Mauerwerk. Unterbrochen wird das hypothetisch eingereihte Mauerwerk bezeichnet. (Planunterlage bearbeitet von J. Svobodová, Fachinhalt L. Svoboda).

Abb. 4: Pohled / Frauenthal, ehemaliges Kloster und Andreaskirche. Grundriß des Erdgeschosses mit einer baugeschichtlichen Analyse. Schwarz gelegtes Mauerwerk aus der Zeit vor 1265, weitere Legende wie bei der Abb. 3.

Abb. 5: Pohled / Frauenthal, ehemaliges Kloster und Andreaskirche. Grundriß des 1. Stockes mit einer baugeschichtlichen Analyse (Legende wie bei der Abb. 3).

Abb. 6: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Anblick von Nordosten (Foto L. Svoboda, 1994).

Abb. 7: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Ansicht des Kellerpodestes der Haupttreppe mit Nischen von mittelalterlichen Fensterchen (Foto L. Svoboda, 1997).

Abb. 8: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Ansicht eines mittelalterlichen Fensterchens in der Mitte der Querwand im Keller des Westflügels (Foto L. Svoboda, 1997).

Abb. 9: Pohled / Frauenthal, alte Prälatur. Südfassade mit dem Renaissancegiebel und Vermauerungen der Arkaden (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 10: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Schema des Querschnittes durch den Dachstuhl der Kirche und des beiliegenden Flurs und des Längsschnittes durch den Dachstuhl der Kirche (bearbeitet von L. Svoboda).

Abb. 11: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Längsschnitt durch den Haupttrakt des Ostflügels mit dem anknüpfenden Querschnitt durch das Presbyterium der Andreaskirche (bearbeitet von J. Svobodová).

Abb. 12: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Oststirnwand mit dem klas-

sizistischen Portal des Hausflurs (Foto Archiv von L. Svoboda, 1980).

Abb. 13: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Westlicher Teil des Paradieshofes (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 14: Pohled / Frauenthal, Allerheiligenkapelle. Anblick von Norden (Foto L. Svoboda, 1983).

Abb. 15: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Gewölbe des Winterrefektoriums (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 16: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Blick in den Schlupfgang längs der Haupttreppe zum Sommerrefektorium (Foto Denkmalschutzamt in Pardubice / Pardubitz - M. Krštof, 1997).

Abb. 17: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Oben Aufriß der Zwischenwand zwischen der Haupttreppe und dem Flur im 1. Stock und das Portal des Sommerrefektoriums, unten Details des Beschlages der Zwischenwand (bearbeitet von J. Svobodová).

Abb. 18: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Blick in den südwestlichen Teil des Zwischenpodestes der Haupttreppe (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 19: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Blick ins Presbyterium (Foto Denkmalschutzamt in Pardubice / Pardubitz - M. Kolegar, 1975).

Abb. 20: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Blick ins Kirchenschiff mit der Empore (Foto Denkmalschutzamt in Pardubice / Pardubitz - M. Kolegar, 1975).

Abb. 21: Pohled / Frauenthal, alte Prälatur und Klosterkonvent. Querschnitt durch die Prälatur und den beiliegenden Teil des Konvents (bearbeitet von J. Svobodová).

Abb. 22: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Schornsteintür im Flur des 1. Stockes des Westflügels (Foto J. Svobodová, 1995).

(Übersetzung J. Kroupová)

STAVEBNÍ ČINNOST V RAKOVNÍKU V LETECH 1515 - 1530 VE SVĚTLE KNIHY POČTŮ

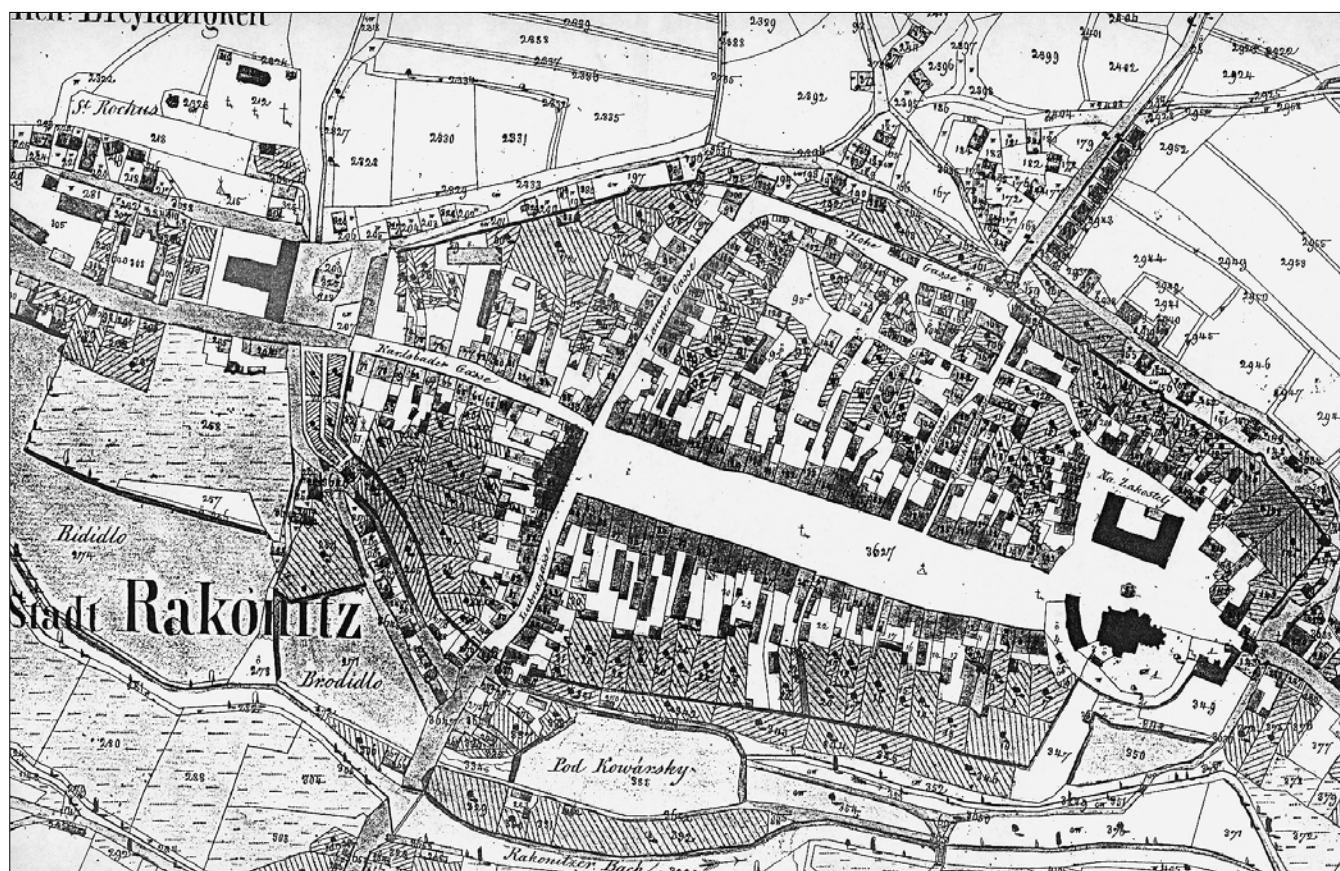
ALENA NACHTMANNOVÁ

První zmínka o Rakovníku pochází z roku 1252, kdy je označen jako sídlo krajského soudu. Jeho postavení v této době však není dosud zcela objasněno. Poprvé byl Rakovník zmíněn jako město v listině z roku 1319, kde se mluví o právech, jež mu udělil Václav II.¹⁾

Půdorys města je charakteristický obdélným náměstím a jednoduchou uliční sítí. Ve východním průčelí náměstí stojí farní kostel, který byl opevněn již na počátku 15. století. Zbytek města tehdy hradbu zřejmě ještě postrádal.²⁾

Roku 1422 při vpádu husitů byl Rakovník vypálen a zničeno kostelní opevnění i sám farní chrám s přílehlou zvonici a farou. Měšťané záhy poté, asi na popud zástavního držitele města Aleše Holického, postavili kolem města dřevěné opevnění se čtyřmi branami, Pražskou na východě, Vysokou nebo Věžní na severu, Lubenskou na jihu a Svatojilskou na západě. Obnovili také opevnění kolem kostela a kostel sám, jehož rozsáhlá přestavba trvala až do počátku 16. století.³⁾

Skutečný stavební rozmach zaznamenalo město ve dru-

Obr. 1: Rakovník na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z r. 1842.

hém a třetím desetiletí 16. století, kdy byly v rychlém sledu přestavěny všechny čtyři brány, začalo se s přeměnou dřevěných hradeb v kamenné opevnění a byla vystavěna ještě celá řada významějších či drobnějších obecních staveb.

Tento stavební rozmach je jedinečným způsobem zdokumentován v česky psané městské knize počtů, obsahující bez přerušení zápisy od podzimu roku 1515 do července roku 1530.⁴⁾

Knihu počtů vedli městští purkmistři, střídající se ve své funkci pravidelně po čtyřech týdnech.⁵⁾ Podle jejich funkčních období je kniha členěna, přičemž v záhlaví zápisu se uvádí jméno a datum nástupu úřadujícího purkmistra. Zápis je většinou proveden větším a kaligrafičtějším písmem, než ostatní text, v řadě případů si však písař místo pouze vynechal a nadpis již do něj nedoplnil. Někdy si jen do prázdného místa poznamenal drobným písmem jméno. Chybějící datum nástupu purkmistra je možno rekonstruovat z předchozích nebo následujících zápisů.

Městskou radu obnovoval krákovský hejtman v některém z letních měsíců, ale nikdy ne pravidelně (nedodržovalo se ani přesné datum, ani den v týdnu), proto nemají účetní roky stejný počet dní a nezačínají stejným datem. Pokud se vystřídali v úřadu purkmistra všichni konšelé a hned nenastalo obnovení rady, nastupoval do tohoto úřadu znovu primas, často jen na několik dní. Jindy mohlo být funkční období posledního purkmistra prodlouženo o týden nebo ještě delší dobu.⁶⁾

Zápisy jsou členěny na záznamy o příjmech a výdajích. V příjmech se pravidelně objevují peníze, jež odváděli čtyři branní z městských bran. Příjem od nich se zapisoval chronologicky po týdnech, lze tedy i z těchto údajů odvodit, jak

dlouhé bylo funkční období toho kterého purkmistra, pokud datace chybí. Odvody branných se lišily, dosahovaly však nejvýše deseti grošů. Pokud některý z branných nic neodevzdal, bývá to výslovně zaznamenáno. O jarmarku naopak město branným připlácelo. Občasnou položkou příjmů byly platy měšťanů z pronajatých obecních staveb.

Městské výdaje se zapisovaly opět chronologicky po týdnech. Největší položkou mezi výdaji tvoří stavební náklady, objevují se i platy městským poslům a dalším obecním zaměstnancům, výdaje na potřeby kanceláře, na společné snídaně a obědy členů městské rady, na rozličné „pocty“ a úplatky pro královské úředníky, cestovní náklady členů rady při úředních cestách do Prahy a na Krákov. Obvyklou položkou byla vánoční koleda žákům městské školy, několik grošů rektorovi za novoroční blahopřání pánům radním a poplatek za koláče, pivo a víno panu faráři o vánocích nebo velikonocích. Jednotlivé zápisy jsou velmi stručné, zachycují jen za co, komu a kolik bylo vyplaceno.

Rakovnická kniha počtů je jedinečným a dosud nedoceněným pramenem pro studium stavebnictví příslušné doby. Přináší nejen velký výčet cen stavebního materiálu, nářadí a práce v daném období, ale lze z ní vyčíst i postup stavby od položení základního kamene a mnohdy ještě dříve. Zachycuje totiž i práce přípravné a jednání se staviteli, kameníky a zednickými mistry, kteří se měli na práci podílet. Můžeme odhadnout, jaký počet dělníků po jak velký časový úsek na stavbě pracoval. Díky poměrně přesné chronologii zápisů odráží kniha postup jednotlivých staveb, i jejich návaznost a závislost stavební činnosti ve městě na ročním období a vnějších podmínkách, jako byla např. sklizeň obilí, požáry apod. Zápisy umožňují sledovat také úlohu

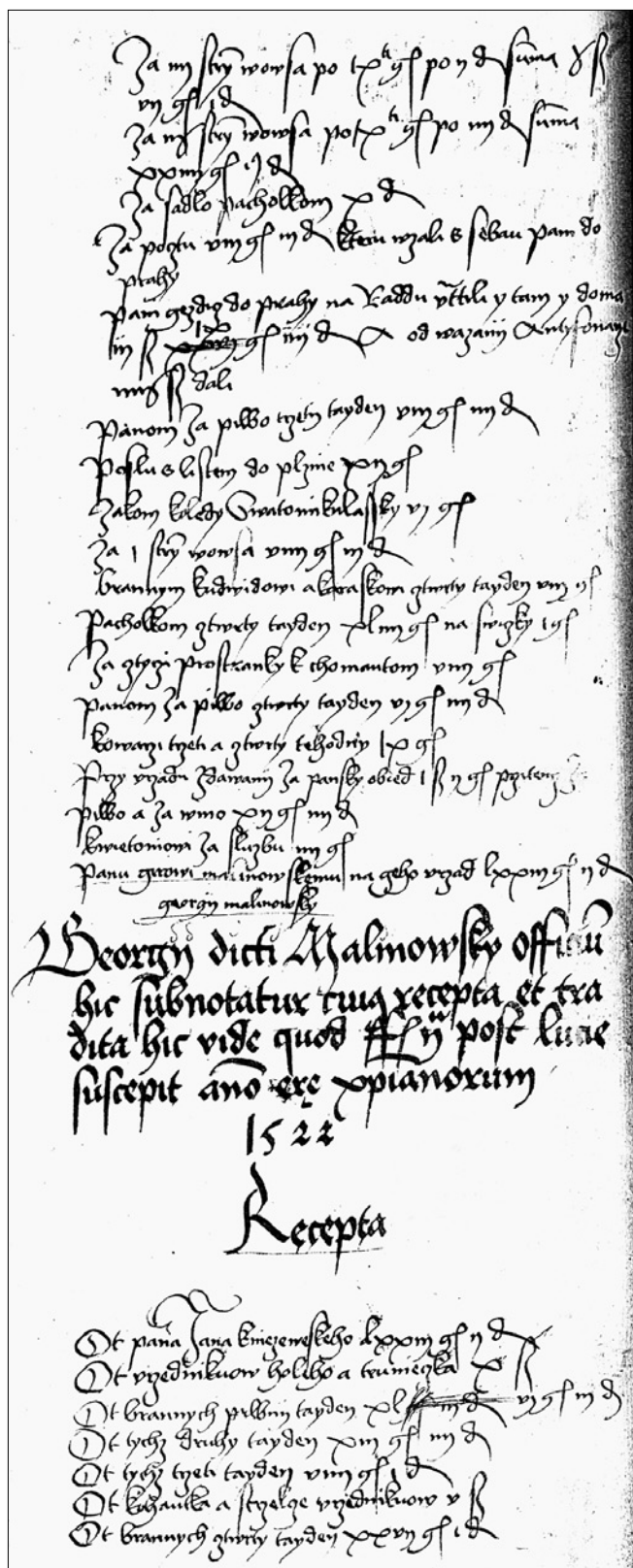
jednotlivých významných osobností, jež si město zvalo k vedení stavebních prací, ale které se většinou neomezovaly na stavbu jedinou. Zůstávaly ve městě po dlouhou dobu a přecházely plynule od úkolu k úkolu, nebo se podílely i na pracích zdánlivě drobných a nevýznamných. Cizí stavitelé i městští mistři a nádeníci jsou v knize počtů uvedeni jménem, a tak můžeme sledovat jejich podíl na jednotlivých stavbách, výši jejich výdělku a náročnost úkolů, které jim byly svěřeny. Nemenší význam má i množství dobových termínů, vztahujících se k jednotlivým stavebním postupům, materiálům a náradí. Nelze opomenout ani fakt, že nejméně dvě nejvýznamnější stavby, jejichž vznik kniha počtů popisuje (Vysoká a Pražská brána), se dochovaly dodnes v téměř nezměněné podobě, a je tedy možné konfrontovat zápisy s jejich skutečným stavem.

Už starší práce věnované dějinám Rakovníka a jeho stavebnímu vývoji (J. Renner, F. Levý a V. Razím) tuto knihu počtů využívaly, ale vytěžily z ní většinou jen povšechné údaje týkající se nejdůležitějších městských staveb (především obou doposud stojících bran), aniž by z ní širěji citovaly a věnovaly pozornost stavebnímu ruchu ve městě celkově nebo hlubším souvislostem a podrobnostem jednotlivých staveb.

Ani autorka tohoto článku si neklade za cíl vyčerpat beze zbytku látku, kterou kniha počtů nabízí, chtěla by předložit a zprostředkovat její cenné informace, aniž by podala celkovou edici, neboť to rozsah článku nedovoluje. V zájmu co největší autentičnosti zvolila postup s množstvím citací a minimálním komentářem, jenž má údaje doplnit, systematizovat a objasnit tam, kde jsou zápisy chaotické nebo nejasné. Snažila se držet pokud možno chronologického postupu samotného rukopisu, ale ve všech případech to není možné, jako není možné věnovat podrobnou pozornost úplně všem stavebním činnostem ve městě. Zvláště drobnější opravy a běžnou údržbu staveb, která se periodicky opakuje, bylo nutno zmínit jen ve stručných výčtech bez doprovodných citací zápisů, jež jsou navíc v těchto případech zcela stereotypní.

Nejrozsáhlejší stavbou celého námi sledovaného období bylo budování nových, tentokrát kamenných městských hradeb s branami. (V roce 1530, kdy kniha počtů končí, nebylo ještě zdaleka dokončeno, pravděpodobně nebylo zcela dobudováno nikdy.) Se stavbou nového opevnění začalo město sice až roku 1516, úmysl vybudovat kamenné hradby a brány byl však mnohem staršího data. Roku 1471 obdrželo město od krále Vladislava II. privilegium na stavbu kamenných hradeb, ale přesto k tak rozsáhlé a nákladné stavbě ještě nepřistoupilo. Nejprve bylo třeba dobudovat děkanský chrám, což pravděpodobně dlouhodobě odčerpávalo veškeré peníze, jež mohlo město shromáždit.

Roku 1515 dostala městská obec další privilegium důležité pro budoucí stavbu opevnění. Panovník ji v něm povolil těžbu kamene v lomu v nedalekém Hlavačově. Ani to však ještě neznamenalo okamžitý začátek stavby. Město se muselo nejprve dobře připravit. Největším problémem bylo zřejmě finanční zabezpečení. Tak nákladná stavba vyžadovala velké prostředky, a proto si obec půjčila od jednotlivých měšťanů. Kniha počtů tak začíná vyjmenováním těch, kteří přispěli na „dílo brány“. Je tím míněna brána Pražská, zvaná také Záměstská nebo Zákostelská, s níž chtělo mě-

Obr. 2: Ukázka textu rakovnické knihy počtů.

to přestavbu opevnění začít. Nebyla jistě zvolena náhodně. Uzavírala totiž cestu od Prahy, a patřila tedy k nejrepresentativnějším budovám v Rakovníku.

Z knihy počtů bohužel nemůžeme přesně určit, kolik měšťanů na stavbu brány půjčilo, protože spodní část listu chybí, jedná se však nejvýše o jeden nebo dva řádky, přičemž jména a půjčené částky jsou psány ve třech sloup-

cích vedle sebe. Obci tedy půjčilo asi 30 měšťanů, z nichž většina se v průběhu dalších let vystřídala na místě purkmistra. Půjčené částky se pohybovaly mezi třemi a deseti kopami grošů, celkem šlo o sumu nejméně 151 kopy.

Ani bezprostředně po shromáždění peněz ještě stavba Pražské brány nezačala. Nejprve se muselo shromáždit dostatečné množství stavebního dříví, kamene a vápna, navíc se sezóna již chýlila ke konci. Dřevo se bralo z krávkolátských lesů, stavební kámen se dovážel z Hlavačova, vápenec se na povolení krávkolátského hejtmana těžil na Džbáně, popř. nakupoval v Tuchořicích.⁷⁾

Mezi tím páni radní sjednali stavbu s kameníkem mistrem Janem, přičemž zaplatili v říjnu „*hospodáři v panském domu lítčupu 1/2 kopy 6 gr*“. Mistru pak na přelomu října a listopadu zaplatili „*na dílo brány 5 kop peněz prvních*“ a v listopadu znovu 3 kopy „*na jeho dílo*“.

Mistr Jan do konce roku asi dohlížel na přípravné práce na bráně a dokončoval opravu fary. Na přelomu října a listopadu bylo placeno „*mistru Janovi kameníkovi na dílo na faře posledních peněz 2 kopy*“, dále neurčenému řemeslníku „*od pobíjení na faře okolo komínu 4 gr*“.⁸⁾

V listopadu a prosinci pokračovaly na faře již jen drobné práce uvnitř stavby. Kováři „*dělali železa do sklepu farářova, v nichž bídla více, hřeby k nim a panty k sklepu farářovu*“. Tesaři platilo město za „*dvě ke sklepu farářovu 27gr*“.

Ani další opravy na obecních stavbách prováděné na konci roku 1515 se zřejmě nijak nevymykaly běžné praxi. Obec investovala 1 1/2 kopy míšeňské na opravu orloje (nacházel se na radniční věži a podle jeho často se opakujících a poměrně nákladných oprav byl obci asi spíše pro zlost než k užítku) a celkem 1 kopy 30 gr „*na opravu pastuší chalupy, pastuchy stáda drobného*“. Navíc dalo město opravit „*prostřední zvon*“, za jehož „*vyzdvihování*“ zpět na zvonici zaplatilo tesařům 18gr.⁹⁾

Se stavbou Pražské brány se začalo zjevně, jak jen to počasí umožnilo (první zápisy pocházejí z února **1516**). Práce zahájil tesař Král, který bořil starou dřevěnou bránu, současně mu však město po celý únor a na počátku března platilo za „*přestavování brány*“. Může se jednat pouze o odlišnou formulaci, jež měla vyjádřit totéž, tedy zboření staré a její nahrazení novou stavbou. V kontextu s dalšími zápisy tento názor nevzniká příliš přesvědčivě, někdy se dokonce zdá, jakoby vedle sebe nějakou dobu stály stavby dvě. Zvláště působí, pokud jsou obě činnosti zaznamenány najednou: v únoru 1516 bylo tesaři Královi placeno „*od boření a přestavování brány*“. Může se samozřejmě jednat o pouhé vršení synonym, byl by to však případ v této jinak velmi strohé účetní knize zcela ojedinělý.¹⁰⁾

V březnu byla prokazatelně založena kamenná stavba, budovaná pod vedením mistra Jana. Nejprve bylo placeno „*základného zedníkom u brány Pražské 2 gr*“ a poté „*mistru Janovi kameníkovi základného, když bránu Pražskou zakládal 1 kopa*“. Koncem měsíce přišli úředně obhlédnout stavbu páni radní a utratili „*za pivo, dílo ohlídvajíc, 17 gr*“. Přes jejich pilný dohled však stavba hlavně zpočátku poněkud vázla, takže v dubnu bylo nutno zaplatit „*mistru Janovi kameníkovi 4 gr, které propili jeho pacholci ten den, když se bylo kamene nedostalo u brány, že neměli čím dělati*“.¹¹⁾

Přestože na bráně nadále (v květnu a červnu) pracovali kameníci a zedníci, platilo město stále tesaři Královi „*od*

přestavování“ a navíc ještě jakémusi Součkovi „*od tesání trámu do brány Zákostelské*“ a kováři „*za kříž železnej do okna*“. V těžké době zedníci teprve „*sklep dodělali na bráně Zákostelské*“. Současně s tím už město nakupovalo na bránu „*šindelné hřeby*“, přestože ke stavbě střechy došlo až následujícího roku.¹²⁾

Naopak zcela nepochybně patří k budování kamenné stavby záznam o poplatku 12 d vydaných v červenci 1516 „*za mejdlo k mazání škřípků při řezání u brány Zákostelské*“. Tentýž měsíc se platilo „*od dělání vrat a za hřeby k tejmž vratom*“. Tento údaj mohl stejně dobře patřit k bráně dosud nedostavěné, kterou se snažilo město co nejdříve uzavřít, jako ke staré, právě opravované dřevěné bráně.¹³⁾

Během léta platilo město dále za práci mistru Janovi, dláždila se mostnice v bráně, vozil se na stavbu písek a hlína. Počátkem září sjednali páni radní s tesařem mistrem Jakubem krov. Hrubá stavba již byla zřejmě hotova, protože na konci léta přestávají platy mistru kameníkovi a až do konce roku se objevují pouze pravidelné poplatky za práci mistra tesaře Jana. Brána pak stála přes zimu bez střechy, nedostalo se jí ani žádného provizorního zastřešení nebo zakrytí. Koncem prosince platilo město „*od metání sněhu z brány Zákostelské z sklepu 9 d*“.¹⁴⁾

Spolu se stavbou Pražské brány nechali páni radní postavit také chalupu pro branného. Pracoval na ní tesař Král a stavba trvala pouze od září do prosince 1516. V září tesař dostal 1/2 kopy závdavku, pak se „*připravovalo místo k chalupě*“, dále se platilo „*za přinesení mchu*“ (mchu) a poté mohl Král přistoupit k samotné stavbě, k níž dodal kovář „*4 kopy hřebů latovních*“ a Luskavec přivezl „*vůz kamene k podkamní*“. V prosinci pracoval na své chalupě sám branný. Na závěr se stavěla kamna.¹⁵⁾

Kromě stavby kamenné brány přistoupila rakovnická obec k opravě dřevěných hradeb, která se pak táhla po mnoho let a paralelně s ní probíhala stavba kamenné městské zdi. V květnu a červnu sjednali páni radní „*na zdech lepenie*“ na dvou úsecích hradby (bohužel se přesně neuvádí délka ani poloha úseků) a kromě toho platili „*pastýři Endresovi od namětování hlíny 10gr*“ a „*od opravování valů proti Vlasákovéjm*“. Dřevěné opevnění bylo na několika místech zřejmě tak poškozené, že přestávalo plnit svoji funkci a nebylo již překážkou pro živly ve městě nežádoucí. V říjnu 1516 a pak ještě opakovaně v příštích měsících a letech platilo město „*tesaři od zabíjení na zdech, kudy do města lezli*“.¹⁶⁾

Drobnější opravy probíhaly také na opevnění kostela, kde v lednu 1516 branný Hlaváč opravoval most za 1 gr a sedlák Jan v březnu „*zazdňoval díru v srubu na kostele*“ za 3 gr. Na přelomu listopadu a prosince platilo město Martinovi „*od navozování rumu na most k kostelu 2 gr*“. Těžko lze posoudit, jestli byly „*3 kopy hřebů šindelních, kterými pobíjeli u brány v Záměstí*“ použity na městské zdi nebo přímo na bránu.¹⁷⁾

Dlouhodobě věnovala obec značné prostředky na zvelebení, popř. stavbu městských rybníků. Počátkem října 1516 sjednali páni radní se „*Senomatskejmi rybníkáři*“ při společné snídani opravu a vyčištění „*strouhy v rybníce pod mostem*“, kde se začalo pracovat ještě koncem října. Tehdy vložili „*pod most do rybníka troubu, čep a pokličku*“, které za 20 gr zhotovil tesař mistr Jakub. Senomatští pracovali na rybníce celou zimu, strohé zápisy však nepodávají

žádnou informaci o průběhu jejich činnosti.¹⁸⁾

Kromě toho byla prováděna běžná údržba již stojících a sloužících budov. V únoru 1516 se stavěla kamna v „*pastuši chalupě*“, v březnu se platila 1 kopa „*mistru Vávrovi od tažení zvonu nového na věži*“, v dubnu „*za půl desátý kopy šindelů na bránu Svatojilskou 1/2 kopy mínus 1 1/2 gr.*“ V květnu opravovali truhláři zvonici (myslí se tím zřejmě zvonice u kostela) a současně probíhala stavba zvoničky („*vížky ke zvonci*“) na rathauze, kterou hned následující měsíc dokončili a přikryli šindelem. Na přelomu června a července se kupovaly řetězy k bráně Vysoké a Zákostelské, o měsíc později byla opravována kamna ve škole a rektorské světnice. V září a říjnu pracovali tesaři na obecní věže a na opravě špitálu. Na něm pracoval tesař Král ještě v listopadu a prosinci a poté, až do jara následujícího roku, na obecní rasovně.

V zimě roku 1516 - 1517 stavební aktivita ve městě srozumitelně značně polevila. Pracovali pouze senomatské rybníkáři a tesař Král na opravách špitálu a rasovny.

Už v průběhu února **1517** začali páni radní sjednávat další práci na bráně, aby mohla stavba pokračovat co největším tempem.

Dohodli tedy přikrytí Zákostelské brány s pokrývačem Jiříkem, kterému rovnou zaplatili 1 kopy závdavku, ale pak museli přidat ještě 8 gr, aby se, jak jedovatě poznamenává písař, vůbec vypravil z hospody. Pokrývání brány začalo teprve v dubnu nebo počátkem května, protože nejprve musel Jakub, mistr tesař, dokončit krov, na němž pracoval už předchozího roku. Jaké krytiny bylo použito, není z knihy počtů jasné, můžeme ale odvodit, že šlo o šindel, neboť v květnu 1517 bylo vydáno 80 gr „*mistru Jírovi pokrývači na hřeby*“.¹⁹⁾

V květnu se platilo kováři „*za 40 nárožníků bez dvou na bránu Zákostelskou, od sekání latí a za rožny ke korouhvicem*“. V témže měsíci nechali páni radní do brány vyrobít šraňk a provaz k němu. V červnu se naposled platilo pokrývači a brannému Hlaváčovi „*od dělání šraňku u jeho brány*“. Tím byla stavba hotova. Posledním poplatkem bylo 8 gr bez 2 d „*od pobíjení a vopravování nádobí, když pokrývač pokrýval na bráně Zákostelské*“. Celá stavba tedy trvala necelé dvě stavební sezony. O původní dřevěné Zákostelské bráně se už nemluví, pouze v dubnu 1517 bylo vydáno 1/2 kopy 6 gr „*tesařem od opravování (!) Zákostelské Záměstské brány*“. Opravovali snad nehotovou novostavbu?²⁰⁾

Po celý rok pokračovaly práce na rakovnických rybnících. Pravidelně po měsíci, někdy i častěji, se objevují platy „*Senomatským na jich dílo rybníku*“ ve výši od 40 gr do 2 kop. Některé zápisy jsou poněkud konkrétnější, mluví se o opravování „*plotců na Velikém rybníce, o dělání plotce na rybníku pod maštalem, o kladení trub na novém rybníce*“. V říjnu vydalo město 16 d „*od vytahování trávy z rybníka*“. Práce nepřestaly ani uprostřed zimy, kdy na přelomu roku 1517 - 1518 bylo zapláceno „*od opravování tarasu u Velikého rybníka*“.²¹⁾

Finanční prostředky byly věnovány nadále i na drobnější stavby, jako byla oprava či stavba rasovny, obecní cihelny, maštálí, stodol a váhy. Většinou se jednalo o nové zámký, opravu střechy apod.

Pokračovala i oprava dřevěných městských zdí, na níž byli zaměstnáni senomatské tesaře Král. Ten v dubnu a

květnu „*dělal chodby na zdech za Taušovi, za dolejší stranou a za dolejší stranou domů na valích*“. Za vše dohromady dostal 1 kopy a 34 gr, přičemž 2 gr stály ještě „*latovní hřeby k tejmž chodbám*“.

V květnu sjednali páni radní se Senomatskými „*na zdech lepití*“. Zaplatili při tom jednání za snídani a dvě pinty vína 12 gr 2 d. Práce začaly téměř ihned a platilo se pak nejen Senomatským „*na jich dílo jako lepili na zdech*“, ale také „*pastýři Endresovi od metání ku pavlačem na zdech*“ a „*od dělání planků u brány Zákostelské*“. Největší pracovní aktivitu na hradbách zaznamenáme v květnu a červnu. Pak dostali Senomatské zapláceno až v říjnu a v listopadu se platilo „*mistru Jakubovi tesaři od pavlačky dělání u brány nové na zdech*“.²²⁾ Přestávka v práci uprostřed léta nepřekvapí, pokud se podíváme i na ostatní zápisy, které se stavební činnosti přímo netýkají. V době senoseče a žni zemědělnávalo město množství nádeníků a většina dělníků, kteří mohli být na obecních stavbách postrádáni, byla přesunuta na pole a louky. Stavební aktivita roste pravidelně opět v září a říjnu, kdy počasí ještě dovolovalo práci pod širým nebem, ale úroda už byla pod střechou. Netýká se to však odborníků, jako byli mistři kameníci, tesaři a zedníci, kteří pokračovali ve své práci.

Hlavním dílem, k němuž se roku 1517 obec odhodlala, byla zásadní přestavba fary a stavba Vysoké brány. Fara se nacházela vně kostelního opevnění na jih od kostela. V knize počtů bývá častěji označována jako „*kněžský dům*“. Přestavbu sjednali páni radní v květnu a červnu 1517, nejprve s kameníkem mistrem Vítem, poté s kamnářem nebo zedníkem Luskavcem a nakonec s tesařem mistrem Jakubem. V červenci starou faru zbourali - platilo se „*Senomatským na dílo rumování na faře*“. Přípravy a uklizení stavebního místa pokračovaly ještě v srpnu, kdy jakýsi „*Waldus při kněžském domu pomáhal šindelů sbírat i dříví tahati*“ a „*rozbírala se kamna v světnici kněžské*“. V září se na faru vozil mech, stavělo se lešení a začaly první práce. Braný Hlaváč dělal „*dlažbu na kněžském domě sám druhý*“, pracoval zde už i kameník Vít. Kromě toho bylo vydáno 1/2 kopy za „*latovní hřeby, 3 kopy za mříži Janovi kováři do kněžského domu a 10 gr za 17 votepí slámy do hlíny ke kněžskému domu*“. Mimo mistrů (a snad i jejich tovaryšů) pracovali na faře také dva nádeníci Michal a Jíra. Stavba fary postupovala nezmenšeným tempem i v říjnu a listopadu. Pro říjen nejsou zápisy příliš výmluvné, zmiňují pouze opakované platby jednotlivým mistrům. V listopadu platilo město mistru Vítovi poslední peníze a navíc 4 gr za dva vozy kamene, truhláři „*jako při kněžském domu dělal dlažbu*“, „*Michalovi od hlíny rozdělování*“, „*cihláři od postřelení (omítání hlínou) na kněžském domu*“. Stavební materiál - kámen, cihly, vápno, trámy, hřeby a nárožníky - se nakupovaly a ke stavbě přivážely průběžně po celý listopad. Někdy v průběhu měsíce zedníci „*podezdávali světnici*“ a stavěli kamna, dláždili světnici a podkamní v malé světnici, dělali okna. K těm bylo koupeno 25 železek, panty, háky a hřeby.²³⁾

V prosinci dokončil kamnář Pěší kamna a někdy koncem roku dodal truhlář Bárta troje dveře a nechal si zaplatit „*dvě prkna k lavicem do světnice kněžského domu*“. Práce na faře pak pokračovaly až do podzimu příštího roku.²⁴⁾

Roku 1517 přistoupilo město k největší a nejvýznamější stavbě celého námi sledovaného období. Druhou etapou přestavby dřevěného opevnění v kamenné byla totiž vý-

stavba Vysoké brány. Tato stavba, dodnes stojící na severní straně města, znamenala po technické i umělecké stránce vyvrcholení veškerého stavitelského snažení tehdejší městské rady. Předchozí dřevěná brána se pravděpodobně nacházela poněkud níže po svahu směrem na západ. Její kamenná následovnice byla ale postavena na nejvyšším bodě města a byla projektována tak vysoká (31,3m), aby z jejího ochozu bylo možno přehlédnout vrchol blízkého kopce Bendovky.²⁵⁾

Stejně jako u Pražské (Zákostelské) brány nepůsobí zápisy ani v jejím případě zcela přímočaře a nabízejí několik interpretací. V červenci 1517 sjednali páni radní „dílo u brány Vysoké“ a zaplatili přitom litkupu 3 gr 4 d. V srpnu téhož roku dali „mistru Janovi kameníkovi na dílo u brány Vysoké 2 kopy, témuž 4 kopy“ a záhy nato platili „základného u brány Vysoké 4 gr“. Na přelomu srpna a září platili znovu „mistru Janovi na jeho dílo u brány Vysoké 3 kopy bez 20 gr“. Další peníze dostal mistr Jan za práci na bráně v září a tehdy se také platilo „od vození hlíny a písku k bráně Vysoké“ a za „lyzence (součást lešení) k též bráně“. Znovu dostal kameník mistr Jan zaplacenno za bránu v listopadu.²⁶⁾

Až do léta následujícího roku se o stavbě Vysoké brány nemluví. V červenci 1518 se platilo „senomatskýmu Pražákovi od zavezení zdi u příkopa u Vysoké brány 6 gr“, „mistru Jakubovi tesaři na dílo, když dveří dělal u Vysoké brány“ a „kováři za vobruče k vratom Vysoké brány“. Na vratech pracoval mistr Jakub ještě na přelomu srpna a září a tehdy také dodal „Jan kovář hřeby dlouhý k vratom brány Hořejší (!)“. V září se platilo „od opravování na bráně Vysoké nad ponocnejm, za šindel, za hřeby i tesaři 4 gr“. Tento zápis jasně říká, co dávají ostatní pouze tušit. Šlo zatím pouze o opravu stávající dřevěné brány, jež měla bez závad sloužit, dokud nebude nahrazena stavbou novou - kamennou. Tím spíše, že další zmínka o Vysoké bráně pochází až z listopadu toho roku a zachycuje, že bylo vydáno „53 gr litkupu, když páni a páni starší bránu Vysokou sjednali s Chocholem i což tejj Chocholem protrávil“. V rychlém sledu pak navazují záznamy o budování kamenické huti a opravách cihelny, svážení stavebního materiálu a postupu prokazatelně kamenné stavby (trvala až do roku 1528). Mezi tím se v prosinci 1518 objevuje ojedinělý zápis, podle něž bylo „Královi tesaři (zaplacenno) od opravování na bráně Vysoké, kdež ponocný sedá 1 gr a za hřeby 1 gr“. Drobné částky poukazují na nevýznamnou opravu.²⁷⁾

Máme zde možnost, že byla průběžně opravovaná starší stavba, zatímco nová, velmi výstavná a stavebně náročná, teprve zvolna vznikala. Proti tomu však svědčí účast kameníka na opravě stavby dřevěné. Nejpravděpodobnější je, že páni radní nejprve sjednali stavbu s mistrem Janem, který na ní začal v létě 1517 pracovat, ale pak nebyli s jeho výsledky nebo snad projektem spokojeni a rozhodli se vy-

Obr. 3: Rakovník, celkový pohled od jihovýchodu, Jan Willenberg, kolem r. 1600.

budovat bránu podstatně nákladnější a okázalejší. Na podzim následujícího roku sjednali stavbu s pražským²⁸⁾ kameníkem Chocholem, jenž se zavázal postavit a posléze skutečně postavil bránu opravdu reprezentativní. Zápisy o nových vratech a opravě střechy by se pak stejně mohly vztahovat ke stavbě starší, dřevěné (opravoval ji tesař).²⁹⁾

Na počátku roku 1518, jako obvykle uprostřed zimy, stavební aktivita značně poklesla. Prováděly se pouze drobné opravy (v únoru byl vyplacen 1 gr „od opravování pastýřovy chalupie“ a 8 d „od opravení lávky u kostela“). Koncem února se vrátil tesař Král k dokončení rasovny a pracovalo se také na Velikém rybníce, kde zřejmě oprava nesnesla odkladu. „Páni vycházeli s tesařem na rybník Velikej, ježto se hranice hnula“ a vzápětí platili tesaři „od opravování hranice na Velikém rybníce“.³⁰⁾

Od časného jara se pokračovalo na stavbě fary. Na přelomu března a dubna sjednali radní pokrývání střechy a hned nato začal pokrývač pracovat. Jaké bylo použito krytiny, se nikdy nezmiňuje, ale koncem dubna se platilo „cihláři od přikřevování domu kněžského“. Současně s tím se na faře dláždil sklep a na přelomu dubna a května sjednali radní „s Kyšnarem dům kněžské obmítání“. Hned nato bylo placeno „dvěma dělníkom, kteří z huti vápno nosili, a (za) lešení k vobmítání domu kněžského“.³¹⁾

Od konce května se kromě prací na faře objevují i další záznamy. Platilo se „tesaři od opravení na zdech za Taušovy, kuďy lízali“. Od kováře byly koupeny „hřeby k bráně Svatojilské“ za 1/2 kopy a 4 gr. Více se o opravách Svatojilské brány nemluví. Na přelomu června a července „sjednali páni dílo se Senomatskými, aby na rybníky vodu vedli“ a hned poté platili „od tarasu dělání na rybníce Velikém Michalovi s druhým dělníkem za dva dni“ a „od plotu dělání u rybníka v Hvozdné“. Mezi tím pokračovala stavba fary. V květnu se platilo „od rumování od zdi kněžského domu v příkopě“, „od mchu (mehu) přinesení na podlahu kněžského domu“ a „Královi tesaři na dílo jeho, kdež prkna kladl k podlahám“. Kyšnar v červnu dokončil omítku a nechal si zaplatit „trámů zazdění“. K posledním pracím patřilo vykopání prevetu v červnu a červenci. („Michalovi od vykopání prevetu při kněžském domu a lepení 5 gr“ a „kováři za pan-

Obr. 4: Rakovník, Vysoká brána, celkový pohled od severovýchodu.

ty, za háky a za hřeby k domu kněžskému k převétu 4 gr.“) Stavba fary byla uzavřena zřízením schodů, které začátkem září dodělal mistr Jakub, pořízením zámku k „světničce farářově“ a vymetením strouhy „proti kuchyni kněžského domu až k bráně“ v listopadu.³²⁾

Vedle práce na Vysoké bráně, o níž už byla zmínka, probíhaly od začátku léta 1518 ve městě drobnější opravy a přestavby. Na přelomu července a srpna byly vydány 3 gr „Šlosarovi (zámečník často zaměstnaný v obecních službách) od opravování u hodin kladiva“. V srpnu a září se přestavoval obecní špitál. Pracovali tam tesaři a nádeníci Majzlík, Pavel a Martin, měšťan Sralpes dostal 1/2 kopy a 6 gr „od for hlíny ke špitálu“. V čem opravy spočívaly, nelze z kusých zápisů odvodit, jisté však je, že byla opravena střecha. Platilo se za 12 1/2 kopy šindelů a za šindelů a latovní hřebíky. Na přelomu září a října se opravovala střecha také na „chalupi u špitálu“ a stavěla se tam nová kamna. Kupovaly se „2 tisíce hřebů šindelních k špitálu na chalup Vondráčkově“, „3 vozy kamene k podkamní chalupi u špitálu“ a platilo se „od tažení žlabu v chalupi u špitálu truhlář“. V listopadu kupovala obec ještě za 5 gr „háky a hřeby k chalupi u špitálu“.³³⁾

Jak už bylo uvedeno výše, přistoupili páni radní roku 1518 k výstavbě kamenné Vysoké brány. Stavbu měl řídit mistr Chochol (Chochola) z Prahy, s nímž se dohodli v říjnu 1518. Samotná stavba byla zahájena až následujícího roku na jaře, ale celou zimu probíhala intenzivní a značně

nákladná příprava. Bylo třeba zajistit dostatečné množství stavebního materiálu a zejména opravit cihelnu, vápenici a zbudovat kamenickou huť. S její stavbou bylo započato v listopadu a pokračovalo se po celou zimu. V listopadu se platilo „za dříví k huti“, „Strabovi kováři za hřeby latovní i za šindelů k huti, kde kamen teší“, „tesařom od dělání huti, v které se kamen teše“, „od líh dělání“ a „kováři za kopu hřebu latovního a za dva řetězy k huti“. Od začátku prosince se začalo pracovat v cihelně, kde pravidelně „dělníci dělali dříví“.³⁴⁾

Do konce roku ještě pokračovala oprava „chalupi u špitálu“, kam nechali páni radní kolem vánoc zhotovit dvoje dveře od truhláře Barty, ale od počátku roku 1519 veškeré obecní peníze určené na stavební výdaje směřovaly k Vysoké bráně. V lednu se platilo „Ujcovy tesaři od dvojích líh dělání k válení kamení“. Od února začaly cesty pro vápno do Prahy a pro „kamen vápennej“ na Ročov a do Tuchořic, stavební kámen se vozil z Hlavačova. Intenzivně se pracovalo ve vápenici, kde „cihlář vápno páčil“. Kromě toho se pravidelně střídají položky „dělníkom od dříví dělání k cihelně, k vápenici“ a „dělníkom, kteří vodu nosili k hašení vápna a kamení vápenné vypálené vozili do cihelny“. Na palivové dřevo byl v únoru použit „srub od Vysoké brány“ a v březnu bylo zapláceno „dělníku, který pomáhal sruhu starého od brány tříti k vápenici“. Šlo asi o starou hradbu, která se po dostavění brány nahrazovala hradbou kamennou.

Cihelna a vápenice byly navíc průběžně opravovány a kupovalo se nářadí k hašení a pálení vápna. V únoru se platilo 10 d „za lopatu dřevěnou, když vápno vyhasoval vápeník“ a 2 gr za necky. Kovář Kihant dostal 1/2 kopy „od lámání kamene vápenného na Ročov“, ale také 2 gr „za hřeby latovní, kdež obili prkny k cihelně k sprání vápna“. Další „hřeby latovní“ byly potřeba „k vobíjení v cihelně k vápnu“ a současně se platilo „panu Bláhoovi Kohoutovi (člen městské rady) za prkna, aby v cihelně vopaženo bylo vápnu.“ Nějakou opravu prováděl sám vápeník Kohout v březnu, dostal postupně 3 kopy a 20 gr „od opravování v vápenici“. Cihelna asi nebyla v příliš dobrém stavu a v dubnu se na ní dokonce zřítla část střechy. Vyplatilo se dělníkům nejprve 7 gr bez 1 d a poté 8 gr „od vyklízování u cihelny dříví a cihel, které spadly s krovem.“³⁵⁾

Koncem března 1519 dostal mistr Chochol „základného, když bránu Vysokou zakládal 1 kopu“. Dále pokračovalo opět především shromažďování stavebního materiálu, jehož stavba spotřebovávala veliké množství. Nákladné byly hlavně cesty do Prahy pro vápno, které vykonávali najatí pacholci, stejně jako měšťané. V květnu a červnu jsou zapísány už i samotné stavební práce. Dělníci, „kteří bránu dělali“, dostali „závorného a (na) pivo 2 gr“, „Kudvidovi, že hlídal vo jarmarce celý tejden u brány Vysoké“ dali 6 gr. Truhláři Bártovi platilo město „od škřipců k bráně Vysoké k mostu“ a pak kováři „od škřipců vokování“ a „od dělání svrů do zdí k bráně Vysoké“, jiným „tesařom od tesání dubí, které se zazdilo v bráně Vysoké“.³⁶⁾

Kromě stavby na Vysoké bráně pokračovalo ve městě několik dalších aktivit. Budoval se např. šnek u kaple v kostele, což byla pravděpodobně poslední fáze pozdně gotické výstavby kostela, započatá už kolem poloviny 15. století. Stavby se pravděpodobně ujal také mistr Chochol. V červenci 1519 se totiž mluví o 14 kopách „vzatých k obci místo těch peněz, kde dali mistru Chocholovi od šneku u kaple a od dy-

nechování (bílení vápnem) *kapli a od stupňů pod křtitedlnicí*. Kromě toho dělal sám mistr Chochol ještě dva „stupně u dveří do kostela“. Stavba šneku začala asi v březnu, kdy se platilo „*když šnek zakládali u kaple, na pivo pacholkom*“ a znovu „*dělníkom, kteří šnek u kaple dělali, na svíčky*“. Stavební práce v kostele byly zřejmě zakončeny v dubnu, kdy zedník Vaněk dostal 14 gr „*od vyklizování kapli a kostela*“.³⁷⁾

Na počátku roku byla také zahájena běžná oprava kostelního opevnění. V březnu bylo vydáno 10 gr „*od opravování mostu u kostela*“ a znovu 12 gr „*od opravování lávky přes příkop z kněžského domu k kostelu*“, v květnu pak 12 d „*od vyklizování pod mostem u kostela*“.

Od časného jara pokračovali senomatský rybníkáři s opravou rybníků. Koncem března sekali dělníci „*jedle k trubám na rybníky a pokličky*“, v dubnu se platilo opakovaně Senomatským „*od dělání trub a kladení*“. V květnu znovu kladli Senomatský trouby tentokrát „*pod zahradou Pěšího*“ a opravovali „*plot v splavě rybníka Prdatky*“, v červnu jim bylo dáno 10 gr „*od sekání v rybníce nad mostem a od opravování trub do téhož rybníka*“.³⁸⁾

V druhé polovině roku 1519 stavební aktivita značně polevila. Musíme mít na paměti, že během léta se městská rada zajímala spíše o bohatou sklizeň než o výstavbu obecních budov, příčina však mohla tkvít i jinde. Město zřejmě na delší dobu opustil mistr Chochol a práce na Vysoké bráně se bez jeho dohledu téměř zastavily. Přestávají se objevovat před tím tak časté záznamy o dovezeném vápně, zato se pravidelně platilo rozličným poslům za cestu do Prahy pro mistra. Na začátku července se pro něj vypravil kameník Pavel, o měsíc později se vydali do Prahy sami páni radní, v polovině září cestoval „*posel s listem ku pánom Práhánom vo mistra Chochola*“. Dostal na cestu 12 gr. V říjnu už byl Chochol zase v Rakovníku a „*chodil s pány do skály, aby ji vyčistil*“. Jestli se potom účastnil i společného panského oběda na radnici, kde radní utratili za herynky a štiku 16 gr 4 d, se v zápise nepraví. Mistr si zřejmě sebou z Prahy vozil i vlastní nářadí, měl s ním ale jen nepříjemnosti. V srpnu mu museli radní nechat udělat čtyři nové „*klíny do skály místo těch, které jemu zlámali*“ a v listopadu platili kováři Matesovi 1/2 kopy 2 gr „*za nádobí Chocholovi, které jemu dali místo jeho ztraceného*“.³⁹⁾

Během přítomnosti mistra Chochola stavba Vysoké brány začala zase postupovat. Koncem září a na začátku října se vyplácelo hlavně kováři za „*dílo, které dělal do zdí brány Vysoké*“ a za „*železa do zdí*“. Kromě toho dodal už také „*hřeby, čepy a pávnice k vratom brány Vysoké*“. Na bráně se pracovalo ještě v prosinci, kdy dělal truhlář Jiřík dveře do šneku a kovář „*panty k tejmž dveřom*“. V tomto případě se ale myslí asi stará dřevěná brána téhož jména, protože stavbu šneku sjednali páni s Chocholem teprve v dubnu 1520. Podobný rozpor je také u „*vrat brány Vysoké*“. Kamenná stavba byla do konce roku snad dovedena k prvnímu patru, ale jistě ne výš. Stavbu jeřábu a kola k němu dojednali radní s mistrem Jakubem z Městečka teprve v dubnu 1520. Buď byla tedy stavba uzavřena vraty sotva měla zaklenutý průjezd, nebo se jednalo o vrata brány staré, dosud sloužící svému účelu.⁴⁰⁾

V létě 1519, kdy se mistr Chochol nezdržoval ve městě a stavba Vysoké brány nepostupovala, rozhodla se obec pro rozsáhlou opravu obecní sladovny. V červenci dostal jakýsi Melichar postupně 2 1/2 kopy „*na dílo u sladovny*

obecné“ a za totéž se platilo také nádeníkům Famfrlovi s Duchkem. Hlavní opravu nebo zásadní obnovu si zřejmě vyžádala sladovná kád', na kterou byly v červenci potřeba dvě libry vosku. V srpnu dostali zapláceno kameníci, „*kdež lámali kámen a tesali kamení místo toho, že bylo pobráno k kádi do sladovny vobecní*“. Ztupili přitom „*železa*“ patřící mistru Chocholovi. Obecní kovář dostal 10 gr 2 d „*od vocolování želez Chocholovejch, ježto jimi tesali kamen k kádě do sladovny vobecní*“.⁴¹⁾

Koncem léta po sklizni se dělníci zaměstnaní městem přesunuli k opravám rybníků a cest. V září dostali 7 gr „*od sekání vyší v rybníce nad mostem*“ a 70 gr „*od dělání tarasu na rybníce Prdatky*“, 8 d „*od přinesení mchu k trubám mezi rybníčky*“ a 10 gr „*od pýchování techž trub a chojů kladení do jam za předměstím Zápotockejm*“. Jiný dělník dostal dvakrát zapláceno za to, že „*lámal kámen k napravování cest ve městě*“.⁴²⁾

Do konce roku se už městská stavební aktivita (kromě práce na Vysoké bráně) omezila pouze na drobnější opravy. Tesaři opravovali „*chalupu bříčovou*“ a „*tesali dříví k mostu*“. Vít kameník „*kamení dělal přes cestu u kostela*“. V prosinci byla opravována kamna v „*pastuší chalupě*“, k nimž najdeme na samém konci roku 1519 podrobnější zápis, že totiž bylo zapláceno 5 gr bez 1 d „*za krb a od vsazování trub do kamen*“. Oprava kamen probíhala na začátku listopadu také na faře, kde ji prováděl místní hrnčíř a podkamní představoval sám mistr Chochol (!). V listopadu a prosinci opravoval kovář Vondráček zvony.⁴³⁾

V zimě na začátku roku 1520 se jako obvykle stavební práce zpomalily. Činnost pokračovala na opravách obecních budov, hlavně tam, kde bylo možno pracovat uvnitř, nebo kdy byla oprava bezpodmínečně nutná. Páni radní nechali v lednu opravit kamna ve škole (opravy kamen uprostřed, nebo alespoň na začátku zimy, byly zcela obvyklé a nesvědčí zrovna o veliké prozíravosti pánů radních ani uživatelů staveb), v únoru se dělala nová střecha na pastuší chalupě. Platilo se „*za duoch (došky) k pošívání na chalupě pastuší a od snopků vázání a pošívání též chalupě*“. Město nechalo spravit i „*most u skály*“ (u lomu) a kádě v sladovně, na nichž pracoval mistr Chochol. Od ledna do konce března se nevyskytují zmínky o stavbě Vysoké brány, ale průběžně se dováželo vápno z Prahy, shromažďované asi z největší části právě pro tuto stavbu.⁴⁴⁾

Budování Vysoké brány se znovu rozběhlo v dubnu 1520. Páni radní dodatečně změnili projekt a rozhodli na boku stavby vybudovat přístavek pro vřetenové schodiště, jež mělo spojit první tři patra věže. (Přístavek je dodnes zachován na východní straně stavby.) Hned na začátku dubna „*přijednali*“ radní „*šneku*“ a při tomto „*přijednávání*“ dali „*kameníkovi za pivo*“ 2 gr. Vzápětí dojednali přístavbu také s Chocholem. O málo později poslali radní do Městečka pro mistra tesaře Jakuba a „*dílo s ním sjednali při bráně Vysoké, kolo a jeřáb*“ (jeřáb). Zaplatili mu „*za chuží jeho k nám 10 gr na pivo*“. Průběžně pokračovalo přivážení vápna z Prahy, na kterém se podíleli jednotliví měšťané nebo městem najatí pacholci. Současně s tím hledali páni radní i další možnosti těžby vápence. Začátkem května byli ve Vočvínách „*kamene vápenného ohledovat, vrátivše se domů utratili za svačinu i za pivo 16 gr*“. V dubnu koupilo město také řetěz a u provazníka nechalo udělat „*provaz veliký*“, který pak pořizovalo pravidelně i v dalších letech. Je pravděpo-

dobné, že se zvláště druhý údaj vztahuje ke stavbě Vysoké brány a že provaz sloužil ke zdvihání materiálu na bránu, ale s jistotou to říci nelze. V každém případě se účet za „provaz veliký“ po dostavění Vysoké brány přestává objevovat.⁴⁵⁾

Až do července se hlavní zájem města obracel ke stavbě Vysoké brány. Dál byl dovážěn stavební materiál a tesař Jakub začal v červnu stavět „řeřab“. Práce trvala přibližně měsíc a po celou tu dobu se v knize počtů objevují zápisy o penězích, jež byly dány „mistru Jakubovi na dílo jeho řeřabu“, popř. „za větel piva mladého, které dáno mistru Jakubovi k dílu řeřabu.“ Pivo dostali i pacholci, „kteří pomáhali řeřabu táhnouti“. K jeřábu byly zapotřebí i železné součástky, zhotovované místním kovářem: „za pět vobručů nových na kolách řeřabu“, „od dělání všech želez k řeřabu“. Koncem června už byl jeřáb hotov a páni radní nechali odvézt „fůru nádobí mistra Jakuba do Městečka“. Mezitím dokončili zedníci šnek u brány, dostali 4 gr „od vyklízení šneku u brány Vysoké“.⁴⁶⁾

V červenci stavba brány pokračovala. Vozilo se k ní vápno, kamení, kovář dělal „svorníky do zdí brány Vysoké“ platilo se za „prostranky k dílu u brány Vysoké“. Současně začalo město budovat nový obecní pivovar. Bohužel se nikde v knize počtů neuvádí, kde přesně se nacházel. Na začátku července dostal zednický mistr Aleš postupně 14 kop na „dílo pivovaru.“ Tehdy také obec vrátila měšťanu Cvrčkovi 3 kopy 20 gr, které jí půjčil na stavbu pivovaru. K stavbě se pak celý měsíc vozil stavební kámen a tesař Král spolu s dalším tesařem „před pivovarem k pokštelom tesali“.⁴⁷⁾

V srpnu se hrubá stavba pivovaru chýlila zvolna ke konci. Tesař Černý začal se stavbou krovu, platilo se za „žlab nad pivovar vobecní“ a „od smítání žlabu u pivovaru obecního“, stavěl se komín, pro který byl lámán „kamen vopukový“ (opukový). Měšťan Kavin dostal 10 gr „od pěti for hlíny do cihelny k cihlám do kotelny vobecního pivovaru“. Vedle toho samozřejmě pokračovala stavba Vysoké brány, i když zřejmě menším tempem. Zapisů je pomálu a omezují se na platy kováři „od díla k bráně“. Proběhla také další oprava zvonů, na kterou si tentokrát město pozvalo žateckého kováře Říhu.⁴⁸⁾

V září se stavěla na pivovaru střecha, tesař Černý dokončoval krov a kupoval se šindel a šindelní hřebíky. Současně se také ještě zdílo. Několikrát se objevuje plat „dělňku, který dělal při pivovaru podávajíc cihel, když je táhli na pivovar“. U kováře objednali páni radní kromě šindelních hřebíků také nárožníky a „hřeby latovní“. Přibližně v polovině měsíce se na pivovare objevil pokrývač a jeho pacholci. V říjnu se v pivovare stavěla kotelna, tesař „dělal koryta“ a kovář „dílo do pivovaru k krovu a jiné ku pávní potřebě“. Koncem měsíce se platilo cihláři „od vyplétání cihel na pivovare“. Stavba tím byla skončena, v následujících letech se objevují již jen opravy.

Blízko u pivovaru stála „chalup Matesčina“, na níž tesař a pokrývači zaměstnaní na pivovare vyzvihli během září novou střechu. Střechy se stavěly i na obecní váze a na zámečnickém krámu, který vlastnila obec a pronajímala ho zámečnicku Šlosarovi. Do zimy nechalo město opravit kamna v šatlavě a komín v „rektorově světničce.“ V listopadu opravovali tesaři také „světničku pastýře stáda drobného“.

Současně s tím pokračovala stavba Vysoké brány, ale

zápisy o ní nevypovídají příliš určitě. Na začátku září pořídilo město „čtyry prostranky k voslici k dílu brány Vysoké“, necelý měsíc nato bylo vyplaceno „zedníkom na bráně Vysoké z rozkázání panského 2 gr na pivo“ a mistr Chochol dostal 1 kopu „na dílo kamení vazného“.⁴⁹⁾

Ke konci roku se opět po dlouhé době vrátila stavební aktivita k hradbám. Tesař Jan a jeho tovaryši dělali v druhé polovině listopadu „chodby na zdech u brány Vysoké“ a k týmž chodbám dodával kovář nárožníky. Na přelomu roku dostal tesař Jan 1/2 kopy 5 gr „od poklopů na zdech“, k tomu 1 gr „od nošení prken k tejm poklopům“ a 56 gr 4 d „za skoby a za hřeby i za řetězy k tejm poklopem“. Zámečník dodal k „poklopiem na zdech“ ještě zámky. Kromě opravy hradeb se v zimě venku nepracovalo a probíhaly pouze malé opravy uvnitř budov. Tesař Král prováděl nějakou bližší neurčenou práci ve špitále a „lišťer lištoval světnici farářovu“. Od kováře Straby koupilo město „dva tisíce a dvě stě hřebů k lištování světnice farářovy a železa do sklepu k bidlám.“ Již tradičně se opravovala kamna a okna ve škole uprostřed zimy, někdy kolem vánoc.⁵⁰⁾

Mezi zápisy z prvních tří měsíců roku 1521 stavební aktivity téměř zcela chybí. Důvodem mohla být nepřízeň počasí, ale také požár, který ve městě vypukl někdy na počátku roku. O jeho rozsahu nic přesného nevíme, ale obecních budov se pravděpodobně nedotkl. Z knihy počtů lze zjistit jména dvou pohořalých sousedů, Klatovského, kterému obec na začátku roku 1521 darovala 10 kop, a Vávry Svědiškova. Dělníkům, „kteří (u něj) nosili po ohni“ zaplatila obec začátkem února 6 gr. V květnu dostal pohořalý Vávra z rozkazu pánů radních a pánů starších ještě 5 kop míšeňských. Neštěstí městskou radu zřejmě poučilo, takže nechali udělat „tři háky pro oheň z obecního železa“ u kováře Matesa a u kováře Jana „též hák pro oheň, dělal ze svého železa.“⁵¹⁾

Kromě těchto neradostných prací byl zbytek zimy ve znamení menších oprav a údržby bran (tesař Jan opravoval v lednu vrata u Pražské brány a v březnu se kupoval „provaz k zvonci na bránu Vysokú“), fary a mostů (v únoru byl opravován „most přes splav na Velikém rybníce“ a tesalo se „dubí k opravování lávek u Zachystalových“).

V dubnu nechala obec postavit stodolu za městem „na vrchu“. Za stavbu bez krovu dostali tesaři 4 1/2 kopy, jakémusi Buchovi bylo zapláceno 8 gr „od kopání jámy k stodole a za pěchování“. Došky na stodole vázal „člověk popravní“ (potrestaný, odsouzený), jemuž ke mzdě počítali i „potravné“. Dostal celkem 5 1/2 kopy 4 gr.

Pokračovala oprava obecních lávek „za Zachystalovy“, kterou prováděl tesař Černý za 1 1/2 kopy.

Po zimě byla nutná údržba rybníků, zahájená začátkem dubna, kdy tesař Jan dostal dvakrát zapláceno „od trouby dělání do rybníka Prdatky“. V půli dubna obec platila „od zavozování trouby v rybníku pod Prdatkú“ a v květnu „od dělání tarasu rybníka Prdatky Šarhanovi na to jeho dílo i od jámy zavezení“. Od Prdatky se dělníci přesunuli k rybníku Velikému: začátkem června vozili po tři dny dříví „k tarasu rybníka Velikého“.⁵²⁾

V téže době začala oprava střechy na Lubenské bráně, kam koupili radní 17 1/2 kopy šindele za 44 gr a pak ještě jednou 26 kop za 70 gr 4 d. „Od rovnání těch šindelů“ vydali 10 d. V červnu dodal kovář Straba „tisíc hřebů na bránu“. Do konce měsíce ho bylo nakoupeno postupně ještě 20 kop a 32 kopy šindele.

Opravovat se v červnu začalo i na bráně Svatojilské, kam bylo potřeba za 8 gr latí a 4 tisíce hřebů. V polovici měsíce se platilo „od pobíjení též brány 70 gr.“ „Hřebý latovní na bránu Svatojilskou“ kupovalo město ještě začátkem července.

Mimo opravy bran pokračovala vleklá obnova dřevěných hradeb a valů. Kovář Straba dělal hřebíky „na valy“ a mistr Jakub tesař dostal v červnu 20 gr „od pobíjení na valích“. „Střechy na valích“ opravoval tesař Jakub s tovaryšem tři dny na začátku července. Vzápětí nato sjednali radní „s týmž mistrem Jakubem na zdech pavlačí za paní Buškovou“ a ještě před polovinou měsíce začal tesař s prací. Vedle toho jeden den „pobýjeli“ s tovaryšem „na kostele“. Stavba pavlačí pak pokračovala intenzivně až do konce léta. V červenci dostal Voráček „1/2 kopy od tahání dříví k štemflování pavlačí za Hůrkovi“, vzápětí se platilo „tesařom od štemflování pavlačí za Hákový domem třem, každému za dva dni“ a kováři „za hřeb, který vrazili tesaři do pavlačí k štemflování“. Mistr Jakub dostal zapláceno za své dílo „na zdech za paní Buškovou“ na začátku září.⁵³⁾

Během léta opravovali tesaři také střechu „pastuší chalupy“, kam nakoupili „latovní a šindelné hřebý“, a „chalupu pastuší stáda skotského“. Nějaká blíže neurčená oprava proběhla i na radnici („v domu vobecním“). V červenci se na faře stavěla nová pec, k níž přivezl Voráček 12 for hlíny.⁵⁴⁾

Do konce roku už stavební aktivita ve městě na obrátcích nenabrala. V září se ještě opravila střecha na kostele sv. Jiljí, která si vyžádala 17 kop šindele, „provaz k lávky zdvihání a spouštění na kostele“ a šindelné hřebíky. (Kostel sv. Jiljí se nachází za hradbami na západ od města.) V říjnu provedl zámečník každoroční opravu hodin, v listopadu koupili radní nový zámek „k hořejším dveřom k sklepu nad kaplou (v kostele) a dvě šíny ku pantom k tejmž dveřom“, v prosinci nechali opravit schody a podlahu na faře a koupili sem dvoje panty, háky a kruh k řetězu.⁵⁵⁾

Za celý rok 1521 nezaznamenáme mezi zápisy jedinou zmínku o postupu stavby Vysoké brány ani obvyklé shromažďování stavebního materiálu. Důvodem může být opětovná nepřítomnost mistra Chochola ve městě. Páni radní mu psali v dubnu (platili „poslu do Prahy s listem Chocholov“), ale asi bez výsledku. V srpnu se vypravil do Prahy člen městské rady Jan Tichava („do Prahy šel, aby se zastavil u Štefana Řezáče a u Chochola“), ale ani ten, zdá se, neuspěl.

Jako hlavní důvod, proč se stavba Vysoké brány roku 1521 zastavila, uvedl J. Renner, že lešení upevněné na bráně hrozilo pádem. Tvrdil, že dělníci z něj museli odstranit veškerý materiál a poté ho opravili. Vina za to byla prý přičítána mistru Chocholovi, a proto s ním radní zrušili smlouvu a místo něj svěřili stavbu mistru Paulovi z Loun.⁵⁶⁾

Pro tato tvrzení není v knize počtů žádný přímý doklad. Lešení na Vysoké bráně se skutečně stavělo nebo opravovalo, nikde se ale neříká, je-li to náhrada za staré poškozené nebo pouze zvýšení již existujícího. Začátkem února 1522 nakoupili radní 11 „lizenů k uzavování lešení u brány Vysoké“ a v červenci se platilo „tesařom od tesání dříví k lešení u brány Vysoké“. Mistr Chochol svými častými pobyty v Praze, které stavbu velmi zpomalovaly, jistě nemohl pány radní uspokojovat, takže se opravdu rozhodli roku 1522 najít stavitele jiného. Zvolili mistra Paula z Loun, ale nezdá se, že by to byla volba z nejšťastnějších. Mistru Paulovi se evidentně do řízení rozdělané stavby příliš nechtělo, a tak

Obr. 5: Rakovník, Pražská brána, celkový pohled od východu, v pozadí kostel sv. Bartoloměje.

trvala jednání nejméně od dubna do konce července a stála město značnou sumu peněz. Po celou dobu se objevují zápisy o „namlouvání s mistrem Paulem“. Nešlo však pouze o jednání samotná, i když i při nich se hodně utratilo za svačiny a pivo, ale bylo nutno mistra ve městě ubytovat a pohostit (dostal 47 gr „za stravu v hospodě“ a další kopu „za práci, že k nám přijel“), popř. mu zajistit doprovod na cestu domů. (V červnu dostal radní Filip Krčil 6 gr, „když mistra Paule doprovázel a koně mu půjčil.“) S mistrem Chocholem se ale město nerozešlo úplně, roku 1523 se objevil na stavbě Vysoké brány znovu a ve městě pobýval i roku 1529, kdy pracoval na opravách obecního špitálu.

Současně se páni radní „namlouvali“ také s mistrem Vitem „palířem“ (parléřem), který měl zhotovit kamenickou výzdobu ochozu brány (tesané znaky jednotlivých cechů a chrlice).⁵⁷⁾

Mezi tím se práce na stavbě Vysoké brány zase zvolna daly do pohybu. V únoru 1522 nechali páni radní opravit „mostek u skály“ (lomu) a od března se průběžně platilo za velké množství „for kamene skalníkom“ přivážených zřejmě právě k Vysoké bráně. V červnu platili radní „Purkrabovi od sázení vápna u brány Vysoké“ a v červenci „za dvě kola a voslci k bráně Vysoké“, které na konci měsíce kovář okoval. V srpnu se k Vysoké bráně kupovaly „latovní hřebý“ a tesaly se trámy.

Vedle práce na bráně soustředili radní svou pozornost opět k opravám a výstavbě obecních rybníků. Na konci března sjednali „hráz se Senomatskými u rybníka pod maštalemi“. Jednalo se spíše o nějakou menší opravu, neboť Senomatští dostali za práci zapláceno jen jednou, koncem dubna a pouze 2 1/2 kopy. 2 gr stálo „dělání plotce na rybníce Bartoňovském“. V první polovině roku proběhla také

Obr. 6: Rakovník, znak města, datovaný 1525. Původně umístěn na Vysoké bráně, dnes v lapidáriu Okresního muzea v Rakovníku.

oprava střechy soukenických krámů, na níž bylo potřeba 35 kop šindelu a 2 tisíce a 3 kopy šindelních hřebíků. Prováděli ji 4 tesaři tři dny.⁵⁸⁾

Koncem léta 1522 již stavba Vysoké brány postoupila zřejmě natolik, že páni radní začali obstarávat dřevo na stavbu krovu. Poprvé vyjeli „*vo les na bránu*“ do Strašecí v polovině září a znovu na konci měsíce, kdy ve Strašecí pobýval král. Hodlali totiž získat kvalitní dřevo z okolních královských lesů. Za tímž účelem vyjeli v polovině října i s mistrem tesařem na Krakovec. V prosinci bylo jednání zdárně dovedeno ke konci a páni radní dojednali stavbu krovu s mistrem Jakubem, tesařem z Městečka, který na bráně před dvěma léty stavěl „*řeřab a kolo*“.

Dříve než mohl začít pracovat na krovu brány, podílel se na opravě městských zdí „*za paní Buškovou*“, kde pracoval v srpnu a září. V říjnu se provádělo „*postřelování na zdech*“ (nahození hlinou) a začátkem listopadu byla oprava dokončena, když sklenář přivezl „*cihly krycí na zdi za paní Buškovou, hákovní*“ za 2 kopy.

Mimo to probíhaly i drobnější opravy mostu u kostela, komínu u „*rektorovy světničky*“ a komínu ve špitále, schoďů a kamen ve škole.⁵⁹⁾

Rok **1523** se nesl ve znamení zvýšeného tempa stavby Vysoké brány. Nový mistr si díla zřejmě víc hleděl, přestože se nadále občas objevují záznamy, že pro něj museli páni radní poslat.

Mistr Jakub začal na počátku března se stavbou krovu a kromě toho stačil on a jeho tovaryši v dubnu opravo-

vat ještě „*krám řeznický vobecný*“ a tesat lešení k Vysoké bráně.

Už v únoru posílali radní pro mistra Paula do Loun a hned po jeho příjezdu se začalo se stavbou - ještě týž měsíc dostal zaplacen on i parléř Vít. Od začátku března se objevují pravidelné cesty do Prahy pro vápno a platy „*skalníkom*“ za lámání kamene. V dubnu dodal zámečník za 2 gr „*klíč k šneku*“, který už byl hotov a opatřen dveřmi. V květnu se u brány opravoval „*řeřab, kola*“ a lešení.

V červnu 1523 byla stavba Vysoké brány ve zdivu dokončena. „*Palíři, a kteří na dílu byli brány Vysoké, když zeď dorovnali*“ dostali „*závorného*“ 8 d. Vzápětí založil mistr tesař krov, „*základného*“ dostal 4 gr. Parléř mistr Vít začal pracovat na výzdobě brány („*lámal kamen k erbom*“) a páni radní vyjeli do Prahy „*po makovice*“ a „*po železo cáhlovské k rožnom k makovicem na bránu Vysokou*“. V září přivezli radní z Prahy mistra Chochola, který pak pracoval „*na díle kamení vazného*“ až do konce října. V říjnu zachytíme u brány také mistra Víta při „*díle erbů*“ a Matesa kováře, jenž dělal „*rožny k makovicem*“ a kameníkům „*vostřil železa*“. Začátkem listopadu zaplatilo město 10 gr „*Kyšnarovi za pět štuk, které pacholci vzali jemu ve skále k pilíři k bráně Vysoké*“, ale jinak se o budování pilíře u brány nemluví. Poslední zápis z tohoto roku (začátek listopadu) ke stavbě brány se zmiňuje o 6 gr vydaných „*za lůj a mejdlo Martinovi mydláři, ježto provaz veliký a škřípce namazovali*“.⁶⁰⁾

Mimo budování Vysoké brány byla ostatní stavební aktivita ve městě po většinu roku mizivá. Opravovalo se pouze u Velikého rybníka, kde se v květnu dělaly „*zájedky*“, v červnu se „*vopravoval plot v splavu*“ a v srpnu se „*hřeby vobíjela hranice Velikého rybníku*“. Koncem roku nechali páni radní opravit cesty ve městě. „*Skalníkom*“ bylo zaplacen „*od 20 for lámání kamene a za 8 štuk k přecházení přes cesty ve městě*“ a zedník Alšovi se platilo „*od kladení kamení přes cesty*“.⁶¹⁾

I v následujícím roce se většina stavebního ruchu soustřeďovala kolem Vysoké brány. Po celou zimu se nezastavilo lámání kamene a jeho dodávání ke stavbě, ani práce v cihelně a pálení vápna. V únoru **1524** začal mistr Vít znovu pracovat na „*díle erbů kamenných*“ a v březnu se vrátil ke stavbě krovu mistr tesař.

Mezi tím pokračovalo vylepšování městského rybníčního hospodářství. Už začátkem února sjednali páni radní „*most přes splav na hrázi veliké*“ a koncem téhož měsíce platili „*dělníkom od napletování plotů v splavě rybníku Velikého*“. Rozhodli se také využít příkopu kolem kostela a dojednali tam s tesařem Černým stavbu haltýřů, která začala ještě v dubnu. Koncem května „*páni sjednali jámy vymetati k haltýřom v příkopě u kostela*“ se Senomatskými. V červnu bylo „*vymetání*“ hotovo a „*peněz posledních*“ dostal i tesař Černý s tovaryšem a měšťan Benda za „*tři prkna pod haltěře*“. Od konce dubna do konce června se „*od díla v příkopu*“ platilo také Kyšnarovi, ale není uvedeno, jestli jeho práce souvisela se stavbou haltýřů nebo se týkala zcela jiného úseku příkopu.⁶²⁾

Od konce června začaly dojednané práce na Velikém rybníce, kde dva dělníci Michal a Vorel stavěli nový taras. V červenci stavbu tarasu dokončili, opravili „*plotce*“ a udělali novou „*pokličku na troubu přes most*“.

V červenci už byl krov Vysoké brány zřejmě asi hotov a mistr Jakub začal se „*šalováním na bráně*“, za něž mu pla-

tili v srpnu a září. Když byla práce dokončena dělal na Vysoké bráně „*sám třetí půl páta dne světničku v krově*“.

V červenci začaly nějaké nevelké opravy na Zákostelské bráně, kam dodal kovář hřeby a tesař dveře a „*panty k týmž dveřom*“. V září koupili radní ke dveřím na Zákostelské bráně zámek.

Během léta přistoupilo město k dalším úpravám opevnění, cest a městských příkopů. V červenci se vyklízela mostnice a bašta „*na kerchově*“, která byla hned nato opatřena dveřmi se zámkem a využita ke skladování šindele. Od srpna se platilo několikrát „*dělníku, kladl chvojí do cest a zájezky dělal u stodoly sklenářovy*“. Koncem září dostal Kyšnar zaplacen „*na dílo v příkopě u kněžského domu*“ a znovu „*na totéž dílo*“ v říjnu a listopadu. Jeho práce zřejmě souvisela s budováním nebo opravou obecních haltýrů, protože současně dodával kovář 12 řetězů a skoby „*k haltěrom v příkopě*“.⁶³⁾

Do konce roku stavba Vysoké brány postupovala asi nezměněnou rychlostí, ale konkrétní zápisy o ní chybí. Dozvídáme se pouze o průběžném přivážení kamene, které se však mohlo používat i k jinému účelu a o „*sázení vápna*“. V listopadu 1524 bylo placeno „*od přikrývání šneku*“ pravděpodobně šindelem (mluví se o tesařích, kteří práci prováděli a o spotřebě hřebíků).

Do pozdního podzimu pokračovala úprava cest v okolí města. V listopadu dostali 3 tesaři 1 kopu 6 gr „*od dělání na mostech*“ a v prosinci se platilo „*od vosření želez, když kamení lámali k napravování cesty v ulici Lubenské*“.⁶⁴⁾

Od roku 1524 (v malé míře snad už roku předchozího) začalo stavební aktivity ve městě značně ubývat. Městská rada se zaměřovala vždy pouze na jeden úkol a snažila se ho co nejrychleji dovést ke konci. Kromě tohoto hlavního úkolu probíhaly vždy jen práce bezpodmínečně nutné, jako byla úprava cest, rybníků, výměna zámků a dveří na obecních stavbách apod. Hlavní příčinou byla rostoucí zadluženost, která se právě roku 1524 začíná projevovat i v knize počtů. Zápisy o „*dluhu zadržalém*“ nebo „*dluhu vosatném*“, dříve pouze řídké, začínají být pravidlem. Např. tesař Jakub dokončil krov na bráně asi v červnu 1524, ale 1 kopu „*dluhu starého*“ za tuto práci dostal až v polovině října a dalších 56 gr až v lednu následujícího roku. Znovu se o dluhu u mistra Jakuba mluví ještě v červenci 1525, kdy dostal splátku 1 1/2 kopy a „*mladé pivo, které mu přidati měli k dílu*“.

Až do března 1525 jsou v knize počtů zachyceny pouze platy za lámání kamene a štuk a jiné stavební práce (kromě „*dělání planků ke špitálu*“) se zde neobjevují. Znovu se stavby rozběhly od začátku března, kdy se začalo pracovat na Vysoké bráně a na městských zdech. Hned začátkem měsíce se tesalo „*dříví k pokštelom*“ (koza, dřevěný podstavec k lešení - viz J. Gebauer, Slovník staročeský) u brány Vysoké.“ Bylo to zřejmě v souvislosti se zamýšleným omítnutím stavby, které začalo v květnu téhož roku a prováděl je kameník Vít. (Po dokončení kamenické výzdoby ochozu brány.)

Oprava hradeb začala za „*chalupí Filipa Bohatého*“, kde se provádělo „*štemflování valů*“.⁶⁵⁾ Koncem března se platilo „*od pobíjení na zdech vokolo kostela tesařom třem za čtyři dni*“. V květnu tesaři „*na kerchově*“ tesali latě, což by mohlo souviset s opravou zdi u kostela (hrbitov ležel uvnitř kostelního opevnění), stejně jako několikrát zmíněný nákup

šindelů. S jistotou to však tvrdit nelze.

Od března začal mistr Vít stavět „*sínci*“ u kostela, kterou dojednal s radními už v listopadu předchozího roku. Tato stavba nebyla nijak rozsáhlá, mistr Vít za ni dostal zaplacen pouze dvakrát v březnu, celkem 4 1/2 kopy 3 gr. Bylo k ní potřeba 9 štuk a 2 fůry „*lámání kamene*“ placené v květnu. Zdá se, že práce byla hotova dříve než začalo omítání Vysoké brány.⁶⁶⁾

Po celý květen probíhala oprava cihelny, především střechy, a částečně výměna nářadí. Platilo se „*tesařom od pobíjení cihelny*“, „*pacholkom dvěma, ježto šindelu přidávali a hřebu dobývali, cihláři s tovaryšem, ježto na cihelně sobě vopravovali*“, „*mistru Jiříkovi pokrývači na jeho dílo*“ a „*těmuž od příjezdu a téhož díla sjednání za stravu*“. K opravě se nakoupily „*latovní hřeby*“ a „*šindelné hřeby*“. K zařízení cihelny prikoupila rada „*dvě lopaty sypací*“ a „*dva radvance*“ (kolečko, kotouč). Příští účetní měsíc byla už cihelna opět v provozu a cihlář dostal postupně 4 kopy „*na dílo cihel*“.

Od cihelny se v červnu přesunuli řemeslníci k vápenici, kde nejprve „*rumovali*“, a pak mistr Vít „*s tovaryši jeho a s přidavači*“ vápenici vyzdívali. Nakonec na ni tesaři dělali krov, koncem měsíce se mluví ještě o nákupu „*latovních hřebů*“ a tím záznamy o opravě vápenice končí.⁶⁷⁾

V červnu se zápisy zase zmiňují o omítání Vysoké brány, prováděné mistrem Vitem a o „*díle jeho sklepů dělání*“. Jestli se jedná o sklepy na bráně, není ze zápisu jasné. Omítání pokračovalo i v červenci, kdy se k bráně kupovaly navíc „*lizence*“ a „*půl třetí kopy hřebu k pokštelom*“. Průběžně se u brány „*sázelo vápno*“. Potom v srpnu nechali radní zhotovit k bráně vrata, která „*uřezoval*“ tesař Ujec a obecní kovář dělal „*železa k bráně Vysoké k vratom*“.⁶⁸⁾

Ke zdárnému dokončení stavby chybělo ještě přikrytí střechy. J. Renner se domnívá, že jako krytina byla použita rabštejská břidlice a práci provedl mistr Jiřík. F. Levý naproti tomu tvrdí, že nejprve bylo použito jako provizorní krytiny šindele, poté mistr Kunrát z Mělníka a mistr Adam položili krytinu břidlicovou.⁶⁹⁾ Je sice pravda, že na začátku roku 1525 nakoupilo město velké množství šindele (3 1/2 tisíce) a šindelních hřebíků a během května je zmiňován pokrývač mistr Jiřík. V té době však probíhala oprava střechy na cihelně a je tedy logické, že se tyto informace vztahují právě k ní. Břidlici nakupovalo město poprvé v červenci 1525, tehdy platilo „*pacholkom, když po škřidlici jeli k Rabštejnu*“. Na tomto místě se sice přímo neříká, že byla břidlice určena k Vysoké bráně, ale později se tento údaj vyskytuje několikrát. Přikrývání brány začalo na jaře roku 1526 a prováděli je mistři dva: mistr Jiřík (z Mělníka nebo z Prahy) a mistr Adam, který práci dokončil v listopadu 1527.

V druhé polovině roku se už o stavbě Vysoké brány nemluví, kromě jedné fůry „*škřidlice*“ dovezené z Rabštejna. Probíhaly však opravy a přestavby jiných obecních budov. V srpnu se opravovala Lubenská brána: platilo se „*tesařom od pobíjení na bráně Lubenské dvěma*“ a střídavě s tím tesaři Královi. Ještě v srpnu „*sруб u též brány rozbořili*“ a koncem září „*skládali sруб u brány*“. Během září stavěl u Lubenské brány „*veřtat zámečnickův*“ mistr Vít s tovaryši a přidavačem. V říjnu se k zámečnické dílně kupovaly u kováře nárožníky a tesaři na ní stavěli krov.

Od stavby zámečnického krámu se kameníci i tesaři přesunuli k obecní šatlavě. Tesaři Král a Ujec nejprve zbou-

rali starou, kameník mistr Vít se třemi tovaryši a pěti přidavači stavěl čtyři dny šatlavu novou. Nešlo asi o celou stavbu, protože v zápise stojí, že „*dělali světničku a komoru při šatlavě*“. Pavel skalník dodal ke stavbě 5 štuk a oba tesaři zhotovili dvoje veřeje. Mistr Jiřík pokrývač pak dokončil střechu. Na konci listopadu dodal sklenář Wolf „*sklo do šatlavy*“ a truhlář Bárta „*dvoje dveře a vokenici*“, v prosinci se platilo „*od pobíjení na šatlavě a žlábků kladení*“. Poslední položkou je koupě nových zámků od obecního zámečnicka.

Na konci roku nechali páni radní ještě opravit kamna ve „*světničce biřicově*“ a zaplatili 16 gr „*od opravování kamen a hrnce vsazení a krbu dělání v chalupě branného zákostelského*“. Kamna se opravovala i v „*rektorově světnici*“, nějakou drobnější údržbou (stála jen 4 gr) prošla na konci roku také střecha na špitále a „*nad schodem brány Lubenské*“.⁷⁰⁾

Následujícího roku **1526** pokračovaly menší práce na různých obecních stavbách a opravy cest. Stavba Vysoké brány se až do léta nehýbala z místa. V polovině února si ce přijel do města pokrývač (platilo se „*od přivezení soudku pokrývačova*“),⁷¹⁾ ale znovu se o něm dočítáme až koncem května, kdy „*dílo ohledoval na bráně*“. Jedinou prací u brány bylo provedení opravy vrat (mistr tesař Král - v březnu) a zámku k nim (v červnu). Stavba střechy se rozběhla až od června. Páni radní neprve poslali „*posla s listem na Mělník po pokrývače*“, a když mistr „*z Mělníku přišel*“, dali mu závazku 1/2 kopy. Hned nato nakoupili „*hřeby ku pokrývání brány Vysoké*“ za 1 kopu a vyslali dalšího posla „*s listem na Rabštejn vo škřidly*“ (břidlici). Pro břidlici jel vzápětí sám pokrývač s pacholkou. Pak rada napsala ještě do Prahy „*vo Jiřka pokrývače*“, který zřejmě pokrývání brány zahájil a pracoval na ní minimálně do začátku srpna 1526. Tehdy už se jako pokrývač na Vysoké bráně objevuje mistr Adam a o mistru Jiříkovi je zde poslední zápis, že mu páni „*na summy zůstali*“. (Zůstali mu dlužni.) Mistr Adam pracoval na Vysoké bráně intenzivně až do listopadu 1527.⁷²⁾

Zatímco se jednalo s pokrývači a nakupovala se břidlice, zahájili radní několik dalších stavebních prací. Už v lednu začala stavba kašny, které se ujal kameník mistr Vít. Dělal ji pravděpodobně sám od začátku roku do poloviny března a dostal za ni celkem 10 kop a 40 gr.

V únoru bylo zahájeno „*vypravování řečiště*“ (čištění), k němuž dodal kovář Jan sekery a motyky a které vedl jakýsi Vojtěch. Za tyto práce se platilo v únoru a pak znovu v dubnu. V květnu „*vycházeli páni radní na řečiště*“, ale práce ještě hotové nebyly, protože se za ně platilo znovu v červnu. Tehdy dostali dělníci kromě peněz také „*větel piva mladého*“.

V březnu dojednali páni radní další část opravy městských zdí s mistrem tesařem Kyšnarem. Utratili 17 d „*vycházejíc s Kyšnarem ke zdem, kde by měl dělati*“. Oprava začala na opevnění u kostela v květnu, kdy se mluví o „*sklizování šindelů a dobývání hřebů na kerchově a od spravování téhož hřebu*“, „*vytahování hřebů šindelů a latovních na kerchově*“ a o „*dělání dříví na kerchově*“. Že se tyto údaje vztahují vskutku k opravě hradby vysvětluje další zápis, který říká, že „*tesaři pobíjeli na zdech u kostela*“. S opravou opevnění souvisí i „*zavozování příkopu proti Telecího zahradě*“, prováděné na začátku června.

Další záznamy se pravděpodobně vztahují k opravám cest. V březnu a dubnu bylo totiž opakovaně placeno „*děl-*

níkom od kladení chvojí do jam za městem“.⁷³⁾ V té době proběhla také nějaká oprava cihelny. Cihlář „*sám druhý*“ dostal v březnu za dva dny práce „*když v cihelně opravovali*“ 20 gr a v dubnu „*od opravování k vodě do cihelny*“. Na přelomu dubna a května opravovali tesaři na cihelně střechu. Pracovali tam dva po tři dny. Kromě toho bylo během března a dubna 1526 nakoupeno do cihelny nové nářadí: škopek za 12 d, lopaty za 6 gr 5 d, řešeto za 12 d a „*forma k cihlám dělání*“ za 4 gr.

V květnu začala přestavba dřevěné zvonice u kostela. Mistru tesaři Datlovi platilo město dvakrát „*na dílo boření zvonice*“. Pak se ale stavba zastavila a pokračovala až příští léto. Co se zatím dělo se zvony a jestli prošly také nějakou opravou se ze zápisů nedá zjistit.⁷⁴⁾

V červenci, jako obvykle, byla stavební aktivita hodně omezená ve prospěch sklizně sena a hlavně obilí na obecních pozemcích. Platilo se pouze pokrývači Jiříkovi za práci na bráně, za dovážení břidlice z Rabštejna a „*skalníkom od lámání kamene*“. Ti svou práci nepřerušovali většinou ani v zimě a ani sezónní práce se jich netýkaly. K jakému účelu bylo takové množství kamene potřebné (jen v červenci 1526 dostali zaplacené za 33 for kamene), zápisy bohužel neuvádějí. Někakou drobnou opravu prováděl v červenci mistr Vít na radnici. Dostal za „*dílo sklepů*“ 2 kopy.

Ani v srpnu stavební aktivity ve městě nepřibýlo. Na Vysoké bráně se vyměnili pokrývači a nějaký dělník tam „*rum smítal z jedné podlahy na druhú*“. Mistr Vít dokončil „*dílo sklepů*“ na radnici a spolu se dvěma tovaryši a dvěma přidavači opravil komín „*u budky branného Jíry*“. Tovařiši a přidavači tu pracovali tři dny, mistr jen půl dne. Proběhla i oprava střechy, komínu a kamen v chalupě Zákostelského branného.⁷⁵⁾

Když se po skončení sklizně uvolnil dostatečný počet pracovních sil, zahájilo město další etapu výstavby opevnění - přestavbu Svatojilské brány. Tato stavba nebyla zřejmě projektována tak rozsáhlá a nebyla považována za tolik významnou jako brána Vysoká. Nebyli tedy pro její financování ustanoveni zvláštní úředníci, ale kontroloval ji spolu s dalšími obecními výdaji přímo purkmistr. Spojením tohoto faktu a pečlivosti tehdejšího písaře vznikl jedinečný dokument, popisující průběh stavby od založení až po dokončení, včetně jmenného rozpisu řemeslníků s jejich platem a počtem dnů, které na stavbě odpracovali. Tento způsob zapisování výdajů má však tu chybu, že naprosto chybí informace o spotřebovaném materiálu a nemluví se také o samotném postupu stavby. Práce vedl mistr Vít a kromě něj tu pracovali další kameníci, zednický mistr Aleš s tovaryši, další zedniční mistři a proměnlivé množství přidavačů. Denní mzda mistra Víta činila 8 gr, zedníci a kameníci dostávali zpravidla po 7 gr a přidavači po 5.

Na konci srpna 1526 byly vyplaceny 2 gr základného a hned nato práce začala. Na přelomu srpna a září se stavělo 3 týdny, což odvodíme ze 3 zapsaných týdenních výplat. Nejprve se platilo jakýmsi blíže neurčeným dělníkům za tři dny práce, dvěma zedníkům za tři dny a přidavači Tatkoví také za tři dny. Pak následovala výplata za 8 dní práce mistru Vítovi, dvěma zedníkům, jednomu za šest a půl dne práce a druhému za pět a půl, kameníku „*od tesání za pět dnů*“, dvěma přidavačům za pět dní a jednomu za tři dny. Mistr Aleš pracoval na bráně čtyři dny. Třetí výplatu dostal kameník (pracoval 5 dní), dva přidavači k němu (2 dny) a

mistr Aleš, s nímž pracovali dva jeho tovaryši a přidavač Sloup. (Zedníci pracovali dva dny, přidavač jeden.) Koncem září nechali řemeslníci od brány opravit potřebné nářadí. Kovář Jan dostal 14 gr „od *vostření a vocelování k dílu brány Svatojilské*“, kovář Mates dodal dvě lopaty a kromě toho bylo opraveno „*kolečko k vození kamení*“. U brány se platilo také „*od sejpání vápna s vozů a vození písku*“.

Během účetního měsíce od 17. 9. do 14. 10. byla práce na Svatojilské bráně vyúčtována čtyřikrát. První týden pracoval na bráně mistr Vít pět dní a s ním dva tovaryši - kameník a zedník, jeden pět dní, druhý čtyři. Mistr Aleš pracoval tři dny a mistr Říha dva. Spolu s nimi bylo zapláceno čtyřem přidavačům, každému za čtyři dny práce.

Druhý týden pracoval mistr Vít na bráně pouze tři dny, kromě něj bylo na stavbě zaměstnáno 13 řemeslníků (kameníků a zedníků) kteří odpracovali dohromady 34 1/2 dne (přibližně 2 1/2 dne na jednoho), přitom jeden z vyučených zedníků „*přidával*“. Přidavačů bylo na stavbě druhý týden pět a odpracovali celkem 17 dní (necelé 3 1/2 dne na jednoho). Navíc byl placen také kovář „*od vostření želez*“ a „*vostření nádobi k dílu brány Svatojilské*“. Jediným materiálem, o němž můžeme s jistotou říci, že byl nakoupen skutečně k Svatojilské bráně, byly 4 štuky po 11 d.

Třetí týden pracoval na bráně mistr Vít pět dní a spolu s ním 10 zedníků a kameníků, celkem po 48 dní (činí necelých pět dní práce na jednoho) a dále 4 přidavači, jeden pět dní, ostatní po šesti. Pavel skalník dodal k „*dílu brány*“ 8 štuk za 12 gr 4 d, tzn. 11 d za štuk. Kovář dostal třetí týden za „*vostření želez*“ 17 gr.

Čtvrtý týden pracoval mistr Vít tři dny. Zedníků a kameníků bylo na stavbě 8 a kromě dvou pracovali všichni šest dní. Přidavačů bylo pět a odpracovali celkem 23 dní, tedy přibližně 4 1/2 dne na jednoho. Skalníci tentokrát dodali 9 štuk a kovář kromě „*vostření nádobi*“ dostal zapláceno ještě za „*vokování kol dvou a dvou šín na jiné kolo*“.

Stavba pokračovala až do konce tohoto měsíce - dva týdny od 15. října.

První týden zde pracoval mistr Vít čtyři dny a s ním dva kameníci, každý dva dny, čtyři zedníci, jeden tři dny, ostatní po šesti a čtyři přidavači, každý šest dní. Kromě toho se na bráně objevují také dva tesaři, snad už na díle krovu, oba pracovali „*půl třetího dne*“. „*Od vostření nádobi*“ dostal kovář 2 gr.

Druhý týden byl mistr Vít na stavbě pouze dva dny, spolu s ním tam pracovali tři zedníci, celkem odpracovali jen šest dní. Přidavači byli také tři, celkem odpracovali 13 dní, tedy 4 1/3 dne na jednoho. V tom týdnu se kupovaly „*hřeby latovní na světničku branného svatojilského*“, kterou stavěli dva tesaři, každý čtyři dny. „*Zedníci brali k dílu brány hřeby podlažní*“, jichž půl druhé kopy vyrobil kovář Vondráček. Ten dodal před koncem měsíce ještě další dvě kopy „*hřebu latovního*“ a „*panty k dveřom světničky branného svatojilského*“. Za tytéž panty mu páni platili ještě v prosinci, když k nim dodal i „*háky a klíčky*“.

Pak se stavba Svatojilské brány zastavila a pokračovala až v srpnu následujícího roku, kdy byla zřejmě dokončena.⁷⁶⁾

Kromě stavby Svatojilské brány zvolna postupovaly i práce na bráně Vysoké. Mistr Adam pokračoval s pokrýváním brány a nepřerušoval práci dokonce ani v zimě. Koncem srpna dostal kovář Vondráček 14 gr „*za motyku a za*

Obr. 7: Rakovník, zemský znak, asi 1523 - 25. Původně umístěn na Vysoké bráně, dnes v lapidáriu Okresního muzea v Rakovníku.

vobruč na hřidel k zvonu na bránu a od díla cimbálu“ a 1 gr „*za pásek k srdci zvonce na Nové bráně*“. (Výraz „*Nová brána*“ se od poloviny roku 1526 běžně vyskytuje jako označení pro bránu Vysokou, jednou je zapsáno také „*Nová věž*“.) Koncem října se k Vysoké bráně kupovaly „*pantíky a hřeby podlažní*“ a vzápětí dostali tesaři Martin a Mikuláš zapláceno „*od zavěšení zvonce na bráně Vysoké*“. V druhém polovině listopadu byl zřejmě znovu pokrýván i schodišťový přístavek u brány, který měl před tím šindelovou krytinu. Teď se mluví o „*tahání cihel příkrývacích na šnek u brány Vysoké*“. Na konci měsíce opravoval zámečník na bráně zámky a zasklívala se okna „*ve světničce na bráně*“.

Na začátku zimy 1526 se prováděly i menší obvyklé opravy, jako bylo „*pobíjení na sroubku branného lubenského*“, které dělal tesař Král, opravování kamen v „*pastuší chalupě*“, „*oprava žlabu na kněžském domu*“ nebo „*oprava planků u špitálu*“.⁷⁷⁾

Stavební aktivita v Rakovníku byla v roce 1527 určována dvěma velkými projekty. Dlouho očekávaným dokončením Vysoké brány a započetím přestavby dřevěných „*městských zdí*“ v kamenné.

Jak už je výše uvedeno, platilo město průběžně mistru Adamovi za jeho práci na bráně. Vzhledem k tomu, že zde ani jednou není zapsáno, že by se jednalo o dlužné částky, dá se předpokládat, že na bráně skutečně pracoval i v zimě. V únoru dodal kovář k Vysoké bráně „*panty ke dveřom a dvoje menší k vokenicem a kopu hřebu latovního*“. V březnu platilo město „*za dvoje dveře a dvě vokenice na bránu Vysokou*“. V dubnu a květnu je zmíněn dovoz další břídlíce z Rabštejna, kterou pak přivezli obecní pacholci ještě na konci června a znovu v srpnu. Naposled posílali radní „*po škřidlu*“ v září. Poslední práce na Vysoké bráně proběhly prav-

děpodobně v listopadu 1527, tehdy koupili radní „*klíč k šneku na bránu*“ za 3 gr 2 d a zaplatili „*mistru Adamovi 8 kop a jeho manželce 1/2 kopy na pivo*“. Následujícího roku v březnu tesaři zbořili „*kolo v bráně Vysoké*“. Další zápisy o ní se objevují až roku 1529 a mají charakter oprav nebo dodatečných úprav.⁷⁸⁾

Přestavba městských zdí začala v dubnu 1527 nejspíš u kostela a spolu s tím v úseku u Vysoké brány. Další části jsou situovány podle domů ležících v blízkosti, takže nelze přesně určit, o která místa se jedná. Práce řídil opět mistr Vít. Pavlu skalníkovi se platilo za dodávání stavebního kamene a tesaři Pavlovi za šindel. Práce pokračovaly velmi rychle i v květnu, kdy kromě zmíněných řemeslníků dostal zaplacen také tesař Ujec „*od tesání dvou dřev k chodbám*“. Nejprve bylo opravováno opevnění kolem kostela, platilo se „*pacholkom, kteří vápno na krchov nosili*“, „*od 17 for kamene na krchov*“, „*od pěti for písku na krchov*“ a rychtáři, „*ježto prkna vozil na krchov*“. V květnu také dělníci „*valy bořili a zdělali dříví k cihelně*“.

Stavba pokračovala v červnu na zdech „*proti Vlasákovu*“. Tady se u zdi stavělo lešení, k němuž vyrobil kovář Vondráček kopu „*hřebu podlažního*“ a shromažďoval se tu materiál, především stavební kámen, kterého přivezl měšťan Votík 9 for.

Znovu se pracovalo na „*díle zdi*“ až v říjnu. Měšťan Rohlík vozil tehdy „*fůry písku a hlíny na kerchov*“. V listopadu se mluví o „*pobíjení kádi, která u zdi nové stála*“. Kromě těchto údajů jsou průběžně zaznamenávány platy kameníkům za lámání kamene a tesařům za výrobu šindelů, které nejsou přesně specifikovány, ale mohly by se ke stavbě hradeb vztahovat.⁷⁹⁾

Další velkou stavbou realizovanou v roce 1527 bylo zbudování dřevěné zvonice u kostela. Stará byla zbořena, jak je výše zmíněno, v květnu předchozího roku, ale k dalším pracím se přikročilo, alespoň podle účetních dokladů až v březnu 1527. Tehdy dostali tesaři „*závdavku*“ a rychtáři dala obec 4 gr za to, že půjčil koně k vození stavebního dříví. V dubnu dostali tesaři zaplacen znovu, ale opravdu se práce rozběhly až v květnu. Kamennou podezdívku ke zvonici stavěl mistr Vít se třemi zedníky a přidavači, zedníci pracovali dva, přidavači tři dny. Na podezdění bylo potřeba 24 džberů vápna za 1 1/2 kopy 6 gr.⁸⁰⁾ Znovu se platilo za práci tesařům, pak měšťanu Horasovi, „*ježto pomáhal při zvonici lesu rumpálem táhnouti*“, „*zámečníku za korouhvice na zvonici*“, „*kováři za vokování kol, za nárožníky k zvonici a za hřeby*“. Na konci května se kupovalo „*cáhlouské železo ke zvonom*“. V červnu již byla stavba dokončena. Tesař Petr dostal 10 gr „*závorného*“ a 2 kopy 12 gr „*peněz posledních*“. 5 gr bylo vyplaceno „*dělníku od zavezení okolo zvonice*“. Poslední zmínka o zvonici pochází ze začátku července, kdy páni radní přidali tesaři Petrovi k platu ještě „*uvertel piva mladého*“.⁸¹⁾

Koncem léta 1527 skončila stavba Svatojilské brány. Pracovalo se tu ještě o něco málo více než týden a na práci se kromě mistra Víta, který odpracoval 6 1/2 dne, podíleli dva kameníci (oba po 8 dnech), dva zedníci (2 a 6 1/2 dne) a dva přidavači (oba po 7 1/2 dnech). Více se o stavbě brány nemluví, i když je velmi překvapivé, že nebylo ani jednou placeno pokrývačům, chybí i záznamy o nákupu většího množství šindele nebo jiné krytiny.

Budeme-li věřit, že na konci srpna byla stavba Svatojil-

ské brány opravdu ukončena, celková suma vydaná na práci při její stavbě by činila 48 kop 16 gr 6 d, vše peněz českých. Odpracováno bylo celkem 445 1/2 dne (Pracovalo se doslova „od slunka do slunka“ a dělníci byli placeni za den, nikoliv za hodinu, není proto možné převést tento údaj na hodiny.) Nelze bohužel přesně spočítat, kolik lidí se na stavbě podílelo, protože zápisy nejsou vždy úplně přesné. Nemůžeme vyčíslit ani náklad na materiál a nářadí.

Mimo těchto staveb se prováděly pouze obvyklé každoroční opravy (oprava pastuší chalupy a školy), z jejichž meze se vymyká pouze čišťení studánky u cihelny v květnu, oceněné na 5 gr.

Rok 1528 byl na stavitelské aktivity podstatně chudší než roky předchozí. Město se soustředilo na přestavbu hradeb, ale na žádné další stavby se peníze nevydávaly. Je možné, že se začal projevovat akutní nedostatek financí, jehož odrazem jsou množící se zápisy o „*dluhu zadržalém*“ a postupné splácení mezd dělníkům a nádeníkům. Až do poloviny března se ve městě nestavělo vůbec. Pak nechali radní opravit orloj a zbořit „*kolo v bráně Vysoké*“, což znamenalo pravděpodobně úplné dovršení její stavby.

V druhé polovině března se dělaly úpravy příkopu u kostela, kde stavěli tesaři „*zábradlí*“. Dělníci dostali zaplacen 10 gr „*od zasypání na příkopě u kostela*“.

Opravoval se také most u špitálu, kam se vozila suť, a most nad splavem rybníka Velikého.

V druhé polovině dubna pobíjeli tesaři „*šindelním hřebem na pargánech*“. Pravděpodobně se jednalo o opravu starých dřevěných valů, podobně jako u zápisu z května, kdy byly dány postupně 3 kopy tesařem „*na dílo valů*“. Stavbu kamenných zdí sjednali páni radní s mistrem Vítem až o několik týdnů později. Začátkem června se objevuje poznámka o opravování zdi u kostela, ale není jisté, jestli je miněna část kostela nebo městská zeď v jeho blízkosti.

V červnu byla provedena nějaká blíže neurčená oprava „*pastuší chalupy*“ oceněná na 38 gr 4 d.

Tehdy se platilo celkem 8 kop grošů tesařům „*na dílo na pavlači zdi proti Havlovi soukeníkovi*“. Tyto práce měly souvislost se stavbou kamenných hradeb, z dalších zápisů se totiž dozvídáme, že dům Havla soukeníka ležel v blízkosti Vysoké brány, u níž se nové hradby stavěly od srpna téhož roku. Budování pavlačí pokračovalo ještě v červenci, kdy se platily 3 kopy tesařům a 17 gr 3 d za 5 kop „*hřebů podlažních na pavlače na zdi*“.

Začátkem července nechali radní provést nějakou drobnou opravu Lubenské brány, stála pouze 9 gr. Opravoval se také most u Vysoké brány. Tuto práci vykonal sám branný a stála jeden groš.

O budování nových kamenných hradeb u Vysoké brány, přestože bylo dojednáno koncem května, se první zápisy výslovně zmiňují až v srpnu. Nejprve se platilo „*od boření valů za Filipovejmi*“ a hned poté dostal mistr Vít 1 kopu „*na nový dílo zdi u Nové brány*“. Do poloviny září dostal na toto dílo mistr Vít celkem 21 kop grošů. Další zápisy uvádějí platy Pavlu Šilhavému „*vod vožení vápna a hlíny ke zdem*“, pokrývači, „*jako pokrýval u Nové brány proti Havlovi soukeníkovi*“, „*provazníku za provaz na tahání cihel na týž dílo*“, „*Strabovi vod vosmi vozů kamene ke zdem*“, Daniiovi „*od dvamecítma vozů kamene k týž zdi*“. Stavba pokračovala ještě září a říjnu, kdy se ke zdem opět vozil kámen a nějaký dělník dovážel „*hlínu na zdi u Nové brány za Heřma-*

nem". Dále se platilo „*dělníkom, kteří dříví dělali u Nový brány v příkopě*“ a znovu mistru Vítovi.

Vedle toho začali v říjnu tesaři se stavbou nebo opravou „*krámců pekařských*“, k níž ale chybí jakákoliv bližší charakteristika.

Od druhé poloviny října stavební ruch ve městě opět pomalu ustával. Pracovali ještě dva pacholci, kteří „*napravovali cestu proti Telecího zahradě*“, bylo vydáno 12 gr „*od dříví rovnání v příkopě za Nový brány a také ven nošení*“.

V druhé polovině listopadu dostal mistr Vít zaplacen naposled a pak už obec financovala pouze nutné opravy kamen (v rektorské světnice a v chalupě branného). Po celý rok bylo placeno hojně za lámání kamene a výrobu cihel, ale většinou není uvedeno, k čemu byl tento materiál určen.⁸²⁾

V roce 1529 se městská rada rozhodla pro rozsáhlou opravu nebo možná úplné přebudování hráze u Velikého rybníka.

Než však bylo přistoupeno k tomuto nákladnému dílu muselo město zlikvidovat následky požáru, který ho postihl v adventě 1528. O jeho rozsahu kniha počtů opět žádné informace nepřináší. Pouze na začátku února nechali páni radní opravit střechu na radnici, „*jako byli probili, když hořalo*“. Škoda ale nestála téměř za řeč, za opravu zaplatili jen 10 d.⁸³⁾

„*Kraj vyrovnávat*“ u Velikého rybníka sjednali radní na začátku dubna a koncem téhož měsíce dali „*rybníkářom základného*“ 6 gr. Tentokrát se neuvádí odkud tito rybníkáři přišli, můžeme však předpokládat, že jako už několikrát využilo město služeb Senomatských. Práce se hned po založení díla rychle rozběhla, ostatně minimálně do poloviny roku to byla jediná stavba prováděná ve městě. Na přelomu dubna a května se platilo „*Janovi Šilhavýmu jinak Horskýmu na dílo hrázi*“, které pak „*chodili páni a páni starší vohledovat*“ a utratili při tom „*za snídani i za pivo*“ 17 gr 5 d. Poté se platilo „*rybníkářom na taras*“, „*Martinovi na lámání kamene na taras za dva dni*“, „*základného dělníkom na taras*“, „*Polákovi z Lužný od trhání a vožení mchu*“, „*Vevrlíkovi, ježto chodil na Krupky rybník vohledovat, jsou-li vytažena stavidla*“, „*dělníkom na taras dělání za 86 dní*“, „*ženám za čtyry dni od trhání mchu po 2 gr, facit 8 gr*“, „*mlynáři od tesání chodby na hráz*“, „*Šalovcovi a Polákovi od trhání mchu a vožení téhož mchu*“, „*na dílo hrázi*“, „*mlynáři od tesání dříví k chobotu a dělání téhož chobotu*“, „*dělníkom na taras dělání*“.

Stejně intenzivně pokračovaly práce i v červnu. Platilo se „*rybníkářom, kteří dělali na rybníce*“, „*rybníkářom na veliký hrázi*“, opět „*mlynáři od dělání chobotu u Velikýho rybníka*“, „*dělníkom na taras dělání*“, „*Šalovcovi od trhání a přivezení mchu k tarasu*“, „*Čtvrtkovi od trhání mchu a vezení*“, „*Janu Šilhavému na dílo hrázy*“. V polovině měsíce přišli páni radní opět „*vohledovat tarasu*“. I po jejich návštěvě pokračovaly práce stejně, zápisy se v podstatě neliší. Stavbu přerušila koncem měsíce povodeň, nebyla však takového rozsahu, aby mohla započaté dílo zničit. Objevuje se pouze jeden zápis, že dělníci „*sklízovali prkna na rybnících vokoło města po tý vodě*“.

Koncem června se začalo zase pracovat na hradbách. Platilo se „*na dílo zdi u příkopu*“ a „*mlynáři Voříškovi vod tesání a skládání lůh do gruntu ke zdi u příkopu*“. Páni radní poslali také do Prahy pro mistra Víta, ale ten se objevil v Ra-

Obr. 8: Rakovník, znak cechu kožešníků, asi 1523 - 25. Původně součást panelování ochozu Vysoké brány, dnes v lapidáriu Okresního muzea v Rakovníku (všechny snímky V. Razím, 1998).

kovníku až v srpnu, do té doby pracovali na hradbách domácí řemeslníci.⁸³⁾

Po celý červenec probíhaly velmi intenzivní práce na rybnících i na městských hradbách a navíc se množí zápisy o lámání a přivážení kamene, který zřejmě směřoval právě ke hradbám. Na začátku měsíce byla dokončena stavba hráze Velikého rybníka a páni „*chodili na hráz přijímající dílo*“. Rybníkáři pak ještě „*vyvozovali rum z splavu i povozovali týmž rumem na hrázi veliký*“. Na závěr dostal Jan Šilhan, který rybníkáře vedl „*věrtel piva mladého*“.

Hned potom se dělníci přesunuli na rybník Prdatku, kdy byla také dojednána oprava hráze. Tentokrát práci vedl jakýsi Jiskra. Postup byl zřejmě stejný jako u předchozího rybníka. Platilo se nejprve Šalovcovi „*od trhání mchu a vezení*“ a potom opakovaně „*dělníkom, kteří kámen lámali v splavu na taras Prdatky*“. Páni radní znovu pilně docházeli dílo obhlížet.

V červenci pokračovala stavba městské zdi, i když jí byla věnována podstatně menší pozornost než opravě rybníků. Mistr Matouš dostal postupně 30 kop „*na dílo zdi u příkopu*“ a 36 gr „*vod tří for dříví, týž na zdi u Nový brány*“. Kováři Vondráčkovi bylo zaplacen za „*hřeby podlažní k lešení ke zdi nový u kostela*“ 4 gr. Kromě kostelního opevnění pokračovalo budování hradby u Vysoké brány, kam se v polovině července vozilo vápno a stavba „*zdi u příkopu*“, kterou však lze lokalizovat jen těžko. Pravděpodobně jde o jižní stranu města, kde příkop opravdu byl. Ve zdejším podmačeném terénu znamenala stavba hradby velký problém a bylo ji nutno založit na dřevěných rostech. Tomu by odpovídalo i tvrzení o „*lůhách do gruntu*“, uvedené výše.⁸⁴⁾

Po celý měsíc se odstraňovaly následky povodně. Dělal

se nový „mostek u skály, kterej byla voda vzala“ a tesaři „sochovali (tesali) lávky u zahrady Vanka koláře“.⁸⁵⁾

Stavba hráze i mětských zdí pokračovala až do konce léta. Nadále se objevují zápisy o lámání kamene „v splavu na taras ku Prdatce“ a o platech Šalovcovi za trhání a dovoz mechu. K lámání kamene kovář Mates „vostřil železa a dvě klíny dělal“. Začátkem srpna se začalo pracovat také na rybníku Sekyře. Rybníkáři tehdy dostali zaplacen „vod kladení trůby v Sekyře jalový a trouby týž jalový u špitálu a od navozování mostu u špitálu“ a hned poté dali radní 1 gr „Káci vod nosení mchu k trubám jalovým v Sekyře a nad mostkem“. Tesaři potom „koly na mostě bili a trouby tesali 10 dnů“. Mezitím pokračovaly práce na Prdatce, kde se v polovině srpna zakládal taras a tesaři tam „koly tesali“. Nadále se ke stavbě tarasu dovážel kámen a mech.

Stavba zdí u Vysoké brány byla zatím (asi na konci července) dovedena do konce a pracoval tu pokrývač. V téže době se ve městě opět objevuje mistr Vít, který však nejdříve pracoval na „kašen do sladovny“ a teprve v polovině srpna dostal zase zaplacen za stavbu hradby. Dál se na zdech dělaly pavláčky, které stavěl mlynář Voříšek. V polovině srpna pracoval „u Nový brány za Pěšího chalupi“ a pak stavěl pavláčku na faře. Pokračovala i stavba „zdi nový u příkopu“, dělníci, kteří „(k ní) přimítali“ dostali 6 gr. Opravy probíhaly i na starých dřevěných zdech. Mlynáři Voříškovi zaplatili „vod zapažení díry v valích za Taušovi“ 6 gr.⁸⁶⁾

Během září a první poloviny října začala stavební aktivita zvolna polevovat. Pracovalo se ještě na rybnících, ale už zdaleka ne takovým tempem jako v létě. Platilo se „dělníkom, kteří vymítali z struh a z potrubí u rybníka Sekyry, když jej měli lovití“. Dále se stavěl taras u Prdatky, k němuž Šalovec dovážel mech a jiní dělníci kámen. Práce byla dokončena na sklonku září, kdy dělníci dostali „závornýho, jinak na spropití 2 gr“.

Dokončovaly se pavlače na zdech u Vysoké brány. Na bráně byly zahájeny asi v polovině měsíce úpravy, které pak trvaly až do konce roku. Město se tehdy rozhodlo zaměstnat trubače, jenž měl na bráně bydlet, a proto bylo třeba dostavět a uzpůsobit k obývání světničku na věži. Hlavním problémem byla stavba kamen. Nejprve tahali dělníci po provaze na bránu hlínu, pak cihly a kachle, branný Pěší pak kamna postavil. Současně opravoval sklenář okna, vyměňovaly se dveře a kladla nová podlaha.

Úpravy na Vysoké bráně zabraly i celý následující měsíc, kdy „dělníci komín lepili na věži“. Kromě této neodkladné práce se už v říjnu všechny ostatní zastavily. Voříšek dodělal pavlače na zdech u Vysoké brány a páni radní potom sjednali stejné dílo na zdech u kostela, ale zahájena už tato práce nebyla. Drobnou opravou bylo „podezdlování špitálu“, které, kupodivu, prováděl pražský mistr Chochol. Dostal za něj pouze 24 gr.⁸⁷⁾

Do konce roku 1529 najdeme už pouze dva zajímavé zápisy, ojedinělý záznam o práci na Velikém rybníce, kde „dělníci na hrázi dělali a proutí vyhledávali“ (polovina listopadu) a zápis o 1/2 kopě gr, které dali páni radní „Chocholovi (!), ježto potřeboval na zdi u Vysoké brány“. Není bohužel uvedeno, jestli Chochol práce vedl či zda byl zaměstnán jen jako obyčejný kameník.⁸⁸⁾

Zápisy pro rok **1530** nejsou v této knize kompletní, končí funkčním obdobím primasa Jana Tichavy před obnovou městské rady (10. 7. 1530). Tento půlrok nebyl na sta-

vební aktivity příliš bohatý. Dokončovaly se stavby už začaté (městské zdi, úpravy na Vysoké bráně, práce na rybnících) a prováděly se běžné opravy.

Začátkem roku proběhla nějaká oprava na mostě u Lubenské brány a na cihelně, radní také zaplatili 20 gr za dvě motyky, „ježto byli ztratili panu Vítovi na Velikém rybníce“.

Od začátku února se začalo pracovat na Vysoké bráně, na jejichž úpravách se podílel i městský trubač. Ještě v únoru mu platili „od spouštění rumu na sklepy v bráně Vysoké“. Od poloviny měsíce pracovali na bráně tesaři: dělali a opravovali schody a podlahy.

V polovině února začaly i práce na obecních rybnících. Nejprve se platilo „dělníkom, kteří proutí tesali k splavu a k chobotu Velikého rybníka“ a pak měšťanu Bumbalovi, „ježto hráz na Prdatce rumem navozoval“.

Od března se vrátili dělníci ke stavbě hradeb. Hned na začátku měsíce jednali páni radní „parkány s Kučerú, aby je přikryl a vypletl a což jest potřebného za panem Endresem, aby opravil“. Kučera zahájil dílo, jak jen to bylo možné a pracoval na něm nejméně do konce března. Znovu se o něm objevuje zápis v květnu, ale není řečeno o jakou práci šlo. („Kučerovi na jeho dílo.“) Pokračovalo i budování již začatého úseku hradeb u Vysoké brány, kde Kučera stavěl v polovině března lešení. Naopak hradba u kostela byla už hotová a platilo se „od klízení na kerchové“ a „dělníkom, kteří vápno nosili z kerchova k Vysoké bráně“.

Na začátku dubna dojednali radní „strž na Kornhauzovském rybníce s Bártíkem“ a záhy poté mu platili 4 gr „základného“. Na Kornhauzovském rybníce se pracovalo do začátku května a kromě zmíněného Bártíka tam bylo zaměstnáno 10 dělníků a jeden při nošení mechu. Platilo se jim „od zadělávání strže“ a „tarasu dělání“. Opravovalo se i na dalších rybnících. Na Prdatce dělali dva tesaři novou troubu, u Velikého rybníka se obnovovaly „ploty u splavu a v chobotě“. Opravovala se hráz „rybníka Bartoňovského“.

Páni radní projevovali péči nejen o stavby a pozemky prokazatelně obecní, ale například i o zahradu u fary, kterou nechali v dubnu na městské náklady zřít a poté zaplatili „za semene i od rozsypání těch semen na farářově zahradě 6 gr 5 d“.

V květnu se stavěla „bouda Velikého rybníka“, na niž do dal Hubka klínky za 15 gr.

Více se pracovalo na hradbách. Parkány u kostela pokrýval šindelem mlynář Voříšek, který dostal za „dílo u kerchova“ zaplacen ještě v červnu a červenci. K tomu účelu nakoupili radní 18 kop šindele za 1 kopu 6 gr 6 d. A dalších 47 1/2 kopy šindele doplatili do konce května, není ale uvedeno k jaké stavbě byl určen. Parkán a zdi se opravovaly také „za Sovovic“ a „za Pavlem sladovníkem“.

Červen a první polovina července probíhala ze stavebního hlediska stejně. Pracovalo se opět na „parkáních u kostela“ a „za Sovovic“, dělal se „plot na Prdatce u splavu“, koupily se nové panty „ke dveřom na bránu Vysokou“ a s Kučerou radní sjednali, aby „sklepy vynavezl a vydláždil cihlári na Vysoké bráně“. Začala oprava zvonice, sjednaná s mlynářem Voříškem, který dostal začátkem července 2 gr „základného na zvonici“. Její průběh už kniha počtů nezachycuje.⁸⁹⁾

Rakovnická kniha počtů končí v polovině roku 1530 a na ni navazují registra příjmů a vydání pro léta 1530 až 1539, uložená v rakovnickém archivu pod číslem 7. Kontinuita tedy není zcela přerušena, ale v registrech už nenalezneme zdaleka tolik cenných údajů jako v knize počtů. Stavební aktivita ve městě ve třicátých letech v porovnání s 15 předchozími roky byla nepatrná a omezovala se na opravy již stojících staveb. Důvodem mohl být nedostatek peněz, jenž se projevil už dříve, nebo odchod významné osobnosti dlouholetého primasa Petra Rubína, který asi vznik některých staveb přímo podnítl. Hlavní roli v tom však jistě hrála nepotřebnost dalších velkých staveb v malém a v podstatě provinčním městečku.

Samotný nákladný projekt nového kamenného opevnění, tak nadšeně začatý roku 1515, zvolna ztrácel pro měšťany na přitažlivosti, práce na něm se zpomalovaly, až se zastavily úplně. První tři městské brány, z nichž jedna patří k nejvyšším v Čechách, byly postaveny během pouhých třinácti let. V návaznosti na ně se po čtyři roky nákladně budovalo několik úseků kamenných městských zdí. Čtvrtá brána se dočkala přestavby poměrně brzy po třech ostatních a znovu byla přebudována roku 1575, ale výstavba hradeb se zoufale vlekla a docela nebyla asi dokončena vůbec. Ještě roku 1608 si město stěžovalo, že pro nedostatečné opevnění není schopno hájit se před nepřítelem, ale to už byly celé hrady zastaralé a neodpovídající tehdejšímu způsobu válčení.⁹⁰⁾

POZNÁMKY

- 1) Ke vzniku města blíže V. Razím: Středověké opevnění města Rakovníka (K problematice vývoje městského půdorysu), Památky a příroda, 1984, s. 84 - 91, zde i seznam další literatury k tomuto tématu a stručná historie města. CIM II, s. 181, č. 107. Až do roku 1588 zůstával městem komorním, spadajícím pod Královské a často zastavovaným. F. Levý: Dějiny králov. města Rakovníka, Rakovník 1896.
- 2) V. Razím: Středověké opevnění, cit. v pozn. 1.
- 3) D. Libal: Gotická architektura v Čechách a na Moravě, Praha 1948, s. 204, A. Cechner: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese rakovnickém, Praha 1913 s. 144 - 148.
- 4) SokA Rakovník, AMR, sig. 5a
- 5) Výzkumu městských knih a zejména knih počtů byla věnována již poměrně rozsáhlá literatura a bylo vydáno také několik edic těchto knih. Knihy počtů však byly většinou využívány jako pramen k dějinám městského hospodářství. Studium knih počtů se v poslední době věnovali hlavně M. Bělohávek: Kniha počtů města Plzně 1524 - 1525, Plzeň 1957, J. Vaníš: Kniha počtů královského města Loun z let 1450 - 1472 a 1490 - 1491, Praha 1979 (edice), též: Knihy počtů českých měst v druhé polovině 15. století. Příspěvek k městské diplomatice doby vlády Jiřího z Poděbrad, SH 16/1968, s. 43 - 79, též: Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století, Praha 1979. H. Pátková: Berní knihy Starého Města pražského (1427 - 1434), Praha 1996. Všechny uvedené publikace přinášejí rozsáhlé seznamy literatury k problematice studia městských knih a knih městského financnictví zejména. S ohledem k rozsahu a účelu této práce se omezíme pouze na stručný popis záznamů v knize, aniž bych se věnovala jejímu podrobnému diplomatickému rozboru.
- 6) Tak byla roku 1520 obnovena městská rada 2. 7. (pondělí) a následujícího roku už 17. 6. Primas Petr Rubin byl ve funkci purkmistra dvakrát - 2. 7. až 29. 7. 1520 a 4. 6. až 16. 6. 1521. V následujícím funkčním období byl však opět primasem, od pondělí 17. 6. do 14. 7. 1521, a byl tedy ve funkci nepřetržitě téměř 6 týdnů. Na konci tohoto účetního roku se situace opakovala, přičemž obnovení rady se z pondělka přesunulo na pátek.
- 7) V říjnu a listopadu platilo město „trojím poslům, jedni jezdili na Hrádek, druhý, když ouředníci les okazovali, třetí, když po kamen vápennej do Tochořovic jezdili 19 gr.“ Shromažďování stavebního materiálu pokračovalo i v lednu a únoru následujícího roku, kdy „páni poslové jezdili do vsí pro fůry vápenného kamene, páni sjednali pálení vápna s mistrem, jezdili na hrádek vo skálu“ apod. SokA Rakovník, AMR 5a f. 1v, 2v, 4, 4v. Srov. J. Renner: Rakovník XVI. stol. za stavebního rozmachu, Rakovník 1933, s. 53 až 54; tamtéž s. 99 - 108 údaje o přípravách na stavbu opevnění i s jmenovitým výčtem měšťanů, kteří na ni půjčili.
- 8) Ibid. f. 2 - 2v.
- 9) Ibid. f. 2v.
- 10) Ibid. f. 4v - 5.
- 11) Ibid. f. 5v - 6v.
- 12) Ibid. f. 7v - 8.
- 13) Ibid. f. 8v.
- 14) Ibid. f. 10 - 13v.
- 15) Ibid. f. 10v - 13v.
- 16) Např. ibid. f. 11v.
- 17) Ibid. f. 4, 5v, 6, 13.
- 18) Ibid. f. m11v - 12v, 13v - 16v.
- 19) Ibid. f. 15 - 17. O šindelné krytině mluví také J. Renner: Rakovník..., cit. v pozn. 7, s. 57, naproti tomu F. Levý: Dějiny..., cit. v pozn. 1, s. 121 se domnívá, že bylo použito krytiny cihlové. Nemá však pro své tvrzení žádný doklad.
- 20) Ibid. f. 17 - 18v. Problém staré dřevěné brány a její nahrazení bránou kamennou nelze na základě poměrně strohých zápisů knihy počtů uspokojivě vyřešit. O staré dřevěné bráně, popř. o jejím boření se však již nikde v knize počtů nehovoří, přestože se obvykle zmiňují všechny (jakoliv laciné a nicotné) zásahy do podstatně méně významných staveb. Zdá se být tedy nesporné, že dřevěná brána byla zbořena někdy v průběhu stavby brány kamenné, kdy k tomu došlo nelze přesně určit. Jisté rozpory v zápisech knihy počtů jsou však evidentní. Dlužno dodat, že J. Renner ani F. Levý těmto rozporům nevěnovali pozornost a zápisy interpretovali tak, že nejprve byla zbořena brána stará a pak teprve postavena její nástupkyně. J. Renner dokonce tvrdí, že dřevo ze zbořené brány bylo použito na srub v hradbách a stavbu chalupy branného. (Rakovník, cit. v pozn. 7, s. 55)
- 21) Zápisy o pracích na rybníce se objevují po celý rok, tedy na f. 13v - 24.
- 22) Ibid. f. 16v - 22v.
- 23) Ibid. f. 17v - 22v.
- 24) Ibid. f. 23 - 24.
- 25) Více k tomu a také k problematice osídlení v severní části města a bezprostřední blízkosti brány V. Razím: Středověké opevnění, cit. v pozn. 1, s. 86 - 87, popis brány též: Ke stavební podobě Rakovníka, Památky středních Čech 2/1987, s. 99 - 102.
- 26) Ibid. f. 18v - 22.
- 27) Ibid. f. 29v - 34.
- 28) V dalších zápisech se mnohokrát opakuje, že páni radní nebo jimi pověřeni poslové jezdili pro mistra do Prahy, popř. že si ho museli radní na „pánech Prahánech“ vyžádat. Viz další text.
- 29) J. Renner (Rakovník..., cit. v pozn. 1, s. 59 - 70) si s tímto rozporům hlavu nikterak nelámá a výklad o stavbě Vysoké brány začal až dohodou s mistrem Chocholem. Stejně jako F. Levý navíc tvrdí, že se starší dřevěná stavba označovala jako brána Věžní. Takový zápis se však nikde v knize neobjevuje. F. Levý (Dějiny..., cit. v pozn. 1, s. 122) si zmínku o opravě brány všiml a píše, že nejprve roku 1517 byla důkladně opravena stará brána a následujícího roku teprve přistoupeno k stavbě brány nové. Paradox, že by opravu dřevěné stavby řídil kameník, ho vůbec neudivil. Existence dvou městských bran po nějakou dobu vedle sebe potvrzuje názor V. Razíma (Středověké opevnění..., cit. v pozn. 1, s. 86 - 87), že původní dřevěná stavba se nalézala asi o 200 m níže po svahu než brána dnešní.
- 30) Ibid. f. 24v - 25v.
- 31) Ibid. f. 26 - 27.
- 32) Ibid. f. 27v - 32.
- 33) Ibid. f. 29v - 33.
- 34) Ibid. f. 32 - 33v.
- 35) Ibid. f. 34 - 36v. U zápisů týkajících shromažďování stavebního materiálu a prací v cihelně a vápenici není obvykle přímo uvedeno, že se vztahují k zamýšlené stavbě brány. Můžeme to ale odvodit ze skutečnosti, že přímo předchází zápisu o jejím založení a že nikde ve zbytku knihy počtů se nenacházejí v podobné koncentraci. Z dalších zápisů vyplývá, že městská rada zřídila pro financování stavby Vysoké brány zvláštní ouředníky, kteří si vedli vlastní registra, ta se však nezachovala. Nevíme proto nic o počtu řemeslníků zaměstnaných na stavbě, ani o jejich platech.
- 36) Ibid. f. 37 - 39.
- 37) Ibid. f. 36v - 40.
- 38) Ibid. f. 36v - 39.
- 39) Ibid. f. 39v - 43v.
- 40) Ibid. f. 41v - 43v.
- 41) Ibid. f. 40 - 40v.
- 42) Ibid. f. 41v - 42.

- 43) Ibid. f. 43 - 44v.
- 44) Ibid. f. 45 - 46.
- 45) Ibid. f. 47 - 47v.
- 46) Ibid. f. 48v.
- 47) Pokštel: koza, dřevěný podstavec k lešení. (J. Gebauer: Staročeský slovník, Praha 1970), ibid. f. 49.
- 48) Ibid. f. 50 - 50v.
- 49) Ibid. f. 50v - 52v.
- 50) Ibid. f. 53 - 54v.
- 51) Ibid. f. 55 - 57v. Ani v literatuře k dějinám města se nemluví o nějakém větším, ničivém požáru, jednalo se spíš o běžný oheň jemuž podle za obět několik sousedních domů, možná ani ne zcela. Vzhledem k vysoké sumě 10 kop, které darovala obec pohořalému, však lze uvažovat, že nejméně tento jeden dům byl zničen do základů.
- 52) Ibid. f. 57 - 58.
- 53) Ibid. f. 58 - 60v.
- 54) Ibid. f. 60 - 60v.
- 55) Ibid. f. 61 - 63, ke kostelu sv. Jiljí více J. Razím: K počátkům města Rakovníka (K problematice středověkého vesnického urbanismu ve středních Čechách), Památky středních Čech 7/3, Praha 1993. s. 9 - 23 a A. Cechner: Soupis..., cit. v pozn. 3, s. 128 - 280.
- 56) J. Renner: Rakovník..., cit. v pozn. 7, s. 64 - 65
- 57) Ibid. f. 67 - 69.
- 58) Ibid. f. 67 - 67v.
- 59) Ibid. f. 70 - 72.
- 60) Ibid. f. 75 - 81v.
- 61) Ibid. f. 77 - 82v.
- 62) Ibid. f. 84 - 87v.
- 63) Ibid. f. 88v - 92v.
- 64) Ibid. f. 91v - 93.
- 65) Výraz „šteflování“ Jungmann nemá, je tu ale „štempel“ - dlouhá podpora. Štemflování by se pak dalo vyjádřit jako podpírání, což by korespondovalo s předpokládaným špatným stavem opevnění. J. Jungmann: Slovník česko-německý, Praha 1835 - 1839. Většina výkladů nejasných slov (uvedených v závorkách) vychází z tohoto nebo Gebauerova slovníků - viz pozn. 47.
- 66) Ibid. f. 94v - 97v.
- 67) Ibid. f. 97 - 98v.
- 68) Ibid. f. 98v - 99.
- 69) J. Renner: Rakovník..., cit. v pozn. 7, s. 68, F. Levý: Dějiny..., cit. v pozn. 1, s. 122.
- 70) Ibid. f. 100v - 105.
- 71) V soudcích se často převážely i osobní věci včetně oblečení.
- 72) Ibid. 106v - 112.
- 73) Zmínky o tom, že se k úpravám cest používalo chvojí se v knize počtů vyskytují několikrát.
- 74) První polovina roku 1526 se týkají f. 105v - 109
- 75) Ibid. f. 110v - 112.
- 76) Ibid. f. 112v - 115.
- 77) Ibid. f. 112v - 116v.
- 78) Ibid. f. 117 - 125.
- 79) Ibid. f. 119 - 125v.
- 80) Čber (džber) byla značně proměnlivá jednotka pohybující se přibližně kolem 60 - 80 litrů. G. Hoffman: Metrologická příručka, Plzeň 1984.
- 81) Ibid. f. 118v - 122.
- 82) Ibid. f. 126v - 137v.
- 83) Ibid. f. 138v - 144v.
- 84) K tomu J. Renner: Rakovník..., cit. v pozn. 7, s. 49, který ale tvrdí, že kamenná hradba na jižní straně města byla postavena nejpozději právě pro technické problémy. Na základě jednoho zápisu nelze jeho tvrzení vyvrátit, zvláště je-li lokalizace tohoto úseku hradby sporná.
- 85) Ibid. f. 145 - 146v.
- 86) Ibid. f. 146v - 149.
- 87) Ibid. f. 149v - 153.
- 88) Ibid. f. 153v - 154v.
- 89) Ibid. f. 155v - 162v.
- 90) J. Renner, Rakovník..., cit. v pozn. 7, s. 70, V. Razím, Středověké opěvnění ..., cit. v pozn. 1.

DAS BILD DER BAUTÄTIGKEIT IN RAKOVNÍK IN DEN JAHREN 1515 - 1530 IM RAKONITZER RECHNUNGSBUCH

Gegen Anfang des 16. Jh. kam es in Rakovník (Rakonitz) zu einem gewaltigen bis in die dreißiger Jahre des 17. Jh. dauernden Bauauf-

schwung. Alle Gebäude im Besitz der Stadtgemeinde wurden stufenweise um- oder neugebaut; eine Ausnahme stellte die Pfarrkirche dar, die schon in der zweiten Hälfte des 15. Jh. grundsätzlich spätgotisch umgebaut worden war.

Die Epoche der höchsten Bauaktivität (in Jahren 1515 - 1530) dokumentiert das im staatlichen Bezirksarchiv in Rakovník unter Signatur 5a aufbewahrte Städtische Rechnungsbuch. Eintragungen in ihm folgen chronologisch nach Monaten den Funktionsperioden einzelner Bürgermeister gemäß.

Das umfangreichste Bauunternehmen jenes Zeitabschnitts war die Errichtung neuer steinerner Stadtmauern statt der älteren, noch hölzernen Befestigung. Die Stadtgemeinde begann mit dem Umbau von den vier Stadttoren. An der ersten Stelle war das Prager, auch „Zákostelská“ (= hinter der Kirche) genannte Tor erbaut worden, das zu den repräsentativsten Gebäuden der Stadt zählte. Die Arbeiten begannen im Frühjahr 1516 und dauerten mit einer Winterpause bis Sommer folgenden Jahres. Das ältere hölzerne Tor riss der Rakonitzer Zimmermann Král nieder, den Steinbau leitete Meister Jan, den Dachstuhl zimmerte Meister Jakub aus Městečko. Das Bauholz stammte aus den Pürglitzer Wäldern, der Stein vom Steinbruch Hlavačov, der Kalkstein wurde mit Genehmigung des Pürglitzer Hauptmanns in Džbán gebrochen, oder von Tuchořice zugeführt.

Den Bau eines weiteren Tors an der Nordseite der Stadt begann man 1517 gleich nach Vollendung des Prager. Seiner Höhe wegen, die noch durch seine Lage am Abhang über der Stadt betont wurde, nannte man es Hohes Tor. Sein Bau war erheblich aufwändig und verzog sich bis Frühjahr 1528. Bauleiter war zunächst Meister Jan Chochol aus Prag, 1522 übernahm die Bauleitung aus dem bisher unklaren Grund Meister Paul von Laun. Den Dachstuhl baute seit 1523 Meister Jakub aus Městečko und die Steinmetzverzierung des Turmumgangs errichtete in selber Zeit Meister Vit. Für diesen bedeutenden Bau öffnete die Stadtgemeinde ihre eigene Ziegelei und Steinmetzenhütte, die später für ihre folgenden Bauunternehmen dienten. Das Baumaterial wurde aus selben Lokalitäten wie zum Bau des Prager Tors zugeführt, lediglich den Kalk kaufte man in großer Menge in Prag ein.

Während der Schlußarbeiten am Hohen Tor öffnete man den Bau des St.-Ägidientors (Svatojilská brána) auf der Westseite der Stadt, das aber weitgehend nicht so aufwändig wie die Vorgehenden war. Die Eintragungen von den Baukosten wurden immerhin mit Sorgfalt geführt, so daß man aus ihnen nicht nur bestimmen kann, wie lange der Bau dauerte, sondern auch wieviel Handwerker und Tagelöhner, wieviel Tage pro Woche und auch mit welchem Tageslohn dabei beschäftigt waren. Den Grundstein zum St.-Ägidientor legte man im August 1526 und der ganze Bau wurde im August oder September folgenden Jahres abgeschlossen.

Zuletzt baute man das Lubna-Tor (Lubenská brána) um, das südlich vom Hauptplatz stand. Seine Umgestaltung wird jedoch nicht mehr im behandelten Rechnungsbuch einbegriffen.

Gleichzeitig mit dem Aufbau der steinernen Stadttore wurden auch die hölzernen Fortifikationsbauten erneuert und die Instandhaltungsarbeiten in den teilweise als Fischhalter dienenden Grabenanlagen fortgeführt. Zum Bau der steinernen Stadtmauern entschied sich die Stadtgemeinde 1527. Man arbeitete an mehreren Abschnitten: bei der Pfarrkirche und dem Prager Tor, an der Westseite, in der Nähe des Hohen Tors und an anderen Teilen, die sich aber nicht von ungenauen Eintragungen im Rechnungsbuch lokalisieren lassen. Der Bau der steinernen Stadtmauern wurde wahrscheinlich nie ganz vollzogen, denn noch gegen Anfang des 17. Jh. beklagte die Stadtgemeinde sie sei nicht im Stande gewesen, sich vor dem Feind wegen nicht genügender Fortifikation zu wehren.

Außer dem Ausbau der Befestigung nahm man auch weitere, nicht aber so bedeutende Gemeindebauten in Angriff. Ein neues Pfarrhaus wurde 1517-1518 erbaut, 1527 baute man grundsätzlich den hölzernen Glockenturm bei der Kirche um, 1519-1520 baute die Stadtgemeinde ein neues Gemeindemalzhäus und eine -brauerei, seit 1524 verlief eine ausgedehnte Erneuerung der Gemeindeteiche. Anknüpfend zu neuen Stadttoren wurden neue Blockhütten für einzelne Torleute errichtet. Man erneute und hielt auch schon stehende Gebäude instand, wie das Dach und die Wendeltreppe der Pfarrkirche, das Gemeindespital, die Schule, Brücken und Wege in der Umgebung der Stadt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Rakovník auf dem sogenannten Kaiserlichen Stabilkatastralkar-

tenabdruck, 1842.

Abb. 2: Rakovník, Rechnungsbuch, Textprobe.

Abb. 3: Rakovník, Gesamtansicht von Südosten, Johann Willenberg um 1600.

Abb. 4: Rakovník, Hohes Tor, Ansicht von Nordosten.

Abb. 5: Rakovník, Prager Tor, Ansicht von Osten, im Hintergrund die St.-Bartholomäuskirche.

Abb. 6: Rakovník, Stadtwappen, datiert 1525. Ursprünglich am Hohen Tor angebracht, heute im Lapidarium des Bezirksmuseums in Rakovník.

Abb. 7: Rakovník, Landeswappen. Ursprünglich am Hohen Tor angebracht, heute im Lapidarium des Bezirksmuseums in Rakovník.

Abb. 8: Rakovník, Wappen der Kürschnerzunft, ursprünglich Teil der Panellierung am Umgang des Hohen Tors, heute im Lapidarium des Bezirksmuseums in Rakovník. (Alle Aufnahmen V. Razím 1998)

(Übersetzung J. Noll)

KOSTEL SV. ALŽBĚTY VE SVATÉM POLI A JEHO BAROKNÍ PŘESTAVBA

PAVEL ZAHRADNÍK

O kostele sv. Alžběty ve Svatém Poli (okres Příbram), původně gotické stavbě, jež prošla v první čtvrtině 18. století závažnou barokní přestavbou, existuje jen nepočtená literatura.¹⁾ Na význam barokní přestavby tohoto kostela upozornil teprve v poslední době Jan Žižka.²⁾ Dosud nepovšimnuté písemné prameny k této přestavbě pak tento význam jen potvrzují.

Majitelem nevelkého svatopolského statku (tvořila jej pouze tato jediná vesnice) v čase zahájení barokní přestavby kostela byl Jan Václav Kunáš z Machovic, který roku 1699 koupil od svého bratra Václava Felixe jeho polovici tohoto statku, ježž oba společně předtím zdědili, a stal se tak jeho jediným majitelem.³⁾ Jan Václav Kunáš vlastnil Svaté Pole až do své smrti v roce 1711; správci jeho pozůstalosti poté roku 1712 prodali Svaté Pole Janu Jáchymu hraběti Harrachovi.⁴⁾ Od něj již roku 1713 statek koupil Václav Dionysius Miseroni z Lisone,⁵⁾ od kterého jej smlouvou z 10. prosince 1717 získala Eleonora, ovdovělá a rozená z Mansfeldu, kněžna z Fondi, jakožto poručnice svých dětí,⁶⁾ čímž bylo Svaté Pole připojeno k dobříšskému panství. Za Mansfeldů byla pak přestavba svatopolského kostela ukončena.

K této přestavbě se dochovály dva důležité prameny. Prvním

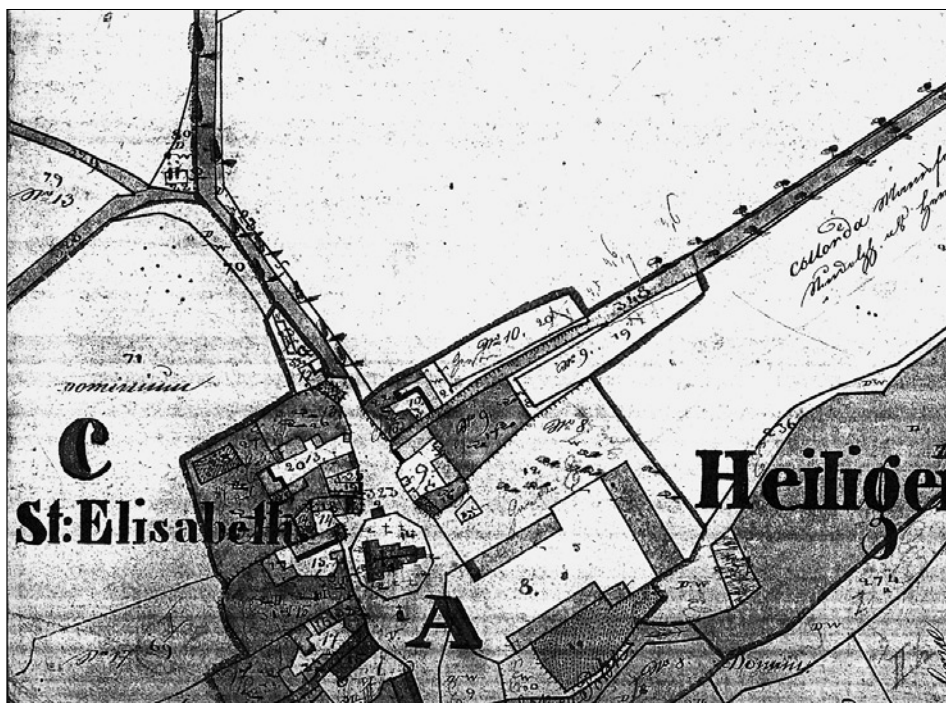
z nich je kniha kostelních účtů svatopolského kostela za léta 1706 - 1731,⁷⁾ v níž počátky stavebních prací na kostele popisuje svatopolský farář, známý barokní kazatel Jiří František Procházka de Lauro, jenž byl farářem ve Svatém Poli jmenován 28. listopadu 1709 a působil zde až do 23. února 1718, kdy odešel na nové působíště do Berouna. Na začátku této knihy kostelních účtů je uvedena specifikace, „co tak při stavení věže svatopolské zedníkův, nádeníkův, tesařův a všelikých jiných potřeb z nařízení slavné paměti J. M. p. p. Jana Václava Kunáše z Machovic [...] peněz k mé ruce jsem dostal a jak ty k vynaložení přišly.“ Jde tedy o příjmy a výdaje pouze z roku 1710, případně jen v malé míře i z prvních měsíců roku následujícího.

Během roku 1710 bylo na stavbu kostela přijato ať již přímo od Jana Václava Kunáše, či od svobodného pána Kapouna ze Svojkova, jenž měl tehdy svatopolský statek v nájmu, celkem 402 zl. 53 kr. Nejzajímavější z jednotlivých položek příjmů je tu zmínka o tom, že 50 zl. na stavbu Kunáš poslal „skrz baumistra p. Františka Škrynce.“

Vydání dosáhla celkem výše 398 zl. 38 kr. 4 1/2 pen., z čehož zedníkům, nádeníkům a tesařům bylo zapláceno 297 zl. 59 kr. 4 1/2 pen., kovářovi a za železo 24 zl. 59 kr. 3 pen., za kámen, písek a dříví 59 zl. 58 kr. a posléze rozličná vydání tvořila 15 zl. 41 kr. 3 pen.

Vydání jednotlivým řemeslníkům nejsou blíže specifikována. V rozličných vydáních zaujme zvláště 1 zl., vydaný „na modelu věže“, dále 4 kr. 3 pen. „pacholkovi, který baumistra na Jíloviště dovez“, 36 kr. „za 8 koulí na věž pod špic přichystaných“, 27 kr. „za provazy při zdvihání dříví na báni věže“ a posléze 2 zl. 8 kr. za to, co „p. baumistr porozdělne v hospodě protrávil, což mně od tohoto záduší k zaplacení přišlo“, jakož i 33 kr. „od dopobíjení věže a zavěšení v ní zvonu.“

Rokem 1710 však sotva započaté stavební práce zároveň i skončily, a to pro nenadálou smrt stavebníkovu. Farář Procházka o tom píše: „Ku konci tohoto prvního oučtu zna-

Obr. 1: Svaté Pole (okr. Příbram), indikační skica stabilního katastru z roku 1839 (SÚA, Indikační skici, sign. BE 116).